

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»**

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНИХ НАУК І СОЦІАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

освітній рівень – бакалавр

на тему: **«САНКЦІЇ ЯК ЧИННИК ЗМІНИ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОГО
ВЕКТОРУ БІЛОРУСІ»**

Виконала:

Здобувачка 4 року навчання

Спеціальності 291 «Міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії»

Грищенко Марина Едуардівна

Керівник

Чорногор Ярослав Олексійович,

кандидат історичних наук,

старший викладач

кафедри міжнародних відносин

КИЇВ 2026

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ САНКЦІЙ ЯК ФАКТОРА ЗМІНИ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОГО КУРСУ ...	5
1.1. Теорії міжнародних відносин щодо ролі санкцій у формуванні зовнішньої політики (реалізм, лібералізм, конструктивізм).....	5
1.2. Визначення ключових понять: санкції, зовнішньополітичний вектор, західна асоціація та східна інтеграція.....	8
1.3. Методологічні інструменти дослідження: критичний дискурс-аналіз офіційних документів та порівняльний аналіз векторів.	10
РОЗДІЛ 2. ЕВОЛЮЦІЯ САНКЦІЙ ТА ЇХ ДОСЛІДЖЕННЯ ЯК ФАКТОРА ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ ЗМІН У БІЛОРУСІ	14
2.1. Історичний огляд санкційної політики проти Білорусі: від перших обмежень у 2000-х до посилення після 2020 року	14
2.2. Еволюція зовнішньополітичного вектору: хто першим теоретизував «балансування» Білорусі між Заходом і Сходом	27
2.3. Визначення стратегій східної інтеграції (економічні угоди, політичні альянси) та їх зв'язок із санкціями.	32
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ САНКЦІЙ НА ЗМІНУ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОГО ВЕКТОРУ БІЛОРУСІ	43
3.1. Фактори зміни вектору: економічні (торговельні бар'єри), політичні (режимні санкції) та геополітичні (вплив Росії).	43
3.2. Порівняльний аналіз: відмінності асоціації з ЄС (умовність, демократичні реформи) та інтеграції з ЄАЕС	57
3.3. Прогнозування сценаріїв: на основі моделювання можливих реакцій на посилення санкцій	66
ВИСНОВКИ	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	79
АНОТАЦІЯ	86

ВСТУП

Проблематика санкцій як інструменту зовнішньої політики посідає важливе місце в сучасних міжнародних студіях. У випадку Республіки Білорусь запровадження ЄС, США та іншими акторами широких обмежувальних заходів після подій 2020 року стало реакцією на внутрішньополітичні порушення, репресії та відхід режиму від норм міжнародного права. Відтак санкції виступають не першопричиною зовнішньополітичних змін, а наслідком ескалації авторитарних практик.

Разом із тим санкційний тиск став ключовим зовнішнім чинником, що звузив можливості багатовекторності – політики, яка десятиліттями дозволяла Мінську балансувати між ЄС та Росією. Погіршення відносин із Заходом і посилення економічної та безпекової залежності від РФ спричинили прискорений перехід до домінантної східної інтеграції, зокрема в межах «Союзної держави» та ЄАЕС. Це зумовлює наукову та практичну значущість аналізу впливу санкцій на трансформацію зовнішньополітичного курсу Білорусі після 2020 року.

Попри існуючі дослідження, у науковому дискурсі зберігається прогалина щодо комплексного висвітлення причинно-наслідкової послідовності: внутрішньополітичні порушення – запровадження санкцій – зміна зовнішніх орієнтацій. Окремий аналіз санкцій та зовнішньої політики ускладнює розуміння механізмів переорієнтації Білорусі. Тому актуальним є з'ясування того, як санкційний режим, сформований як відповідь на дії режиму Лукашенка, став каталізатором зміни міжнародних пріоритетів держави.

Метою даної роботи є встановити, яким чином санкції, запроваджені як реакція на внутрішньополітичні дії режиму Лукашенка, вплинули на трансформацію зовнішньополітичного вектору Білорусі – від потенційної західної асоціативності до посиленої східної інтеграції – після 2020 року.

Для досягнення поставленої мети визначено такі *завдання*:

- виокремити основні теоретичні підходи до вивчення санкцій і зовнішньополітичної поведінки держав та визначити їх релевантність для аналізу білоруського кейсу;
- класифікувати етапи та зміст санкційного режиму щодо Білорусі, окресливши особливості його ескалації після 2020 року;
- виявити ключові політичні, економічні та геополітичні фактори, через які санкції вплинули на зовнішньополітичний курс держави;
- з'ясувати відмінності в інституційній логіці, вимогах та передумовах європейської асоціації та східної інтеграції в межах ЄАЕС і «Союзної держави»;
- обґрунтувати можливі сценарії подальшої трансформації зовнішнього курсу Білорусі в умовах збереження або зміни санкційного тиску.

Об'єктом дослідження є зовнішня політика Республіки Білорусь у період після 2020 року.

Предметом дослідження є механізми та фактори впливу санкційного режиму на зміну зовнішньополітичного вектору Білорусі, зокрема на співвідношення її західних та східних інтеграційних орієнтацій.

Методологія ґрунтується на положеннях реалізму, лібералізму та конструктивізму як провідних теорій міжнародних відносин. Реалістичний підхід дає змогу інтерпретувати санкції як інструмент примусу та фактор зміни структури можливостей держави; ліберальний – пояснити інституційний і нормативний характер санкційної політики ЄС; конструктивістський – виявити дискурсивні та ідентифікаційні зміни, спричинені санкційним тиском. В основу методологічного інструментарію покладено критичний дискурс-аналіз офіційних документів, порівняльний аналіз інтеграційних моделей, зокрема європейської та східної, та структурний аналіз санкційних політик.

Джерельну базу роботи представлена документи ЄС і США у сфері санкцій, матеріали ЄАЕС та «Союзної держави», аналітичними матеріалам міжнародних організацій, а також сучасними науковими дослідженнями зовнішньої політики Білорусі та теоріям санкцій.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ САНКЦІЙ ЯК ФАКТОРА ЗМІНИ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОГО КУРСУ

1.1. Теорії міжнародних відносин щодо ролі санкцій у формуванні зовнішньої політики (реалізм, лібералізм, конструктивізм).

Міжнародні санкції сьогодні є одним із ключових інструментів зовнішньої політики провідних держав і міжнародних організацій. Дослідження санкційної політики Європейського Союзу засвідчують, що обмежувальні заходи стали «вирішальним інструментом» у зовнішніх діях ЄС, дозволяючи поєднувати економічний і політичний вплив без застосування військової сили (Meissner, 2024). Водночас фіксується різке зростання кількості санкційних режимів після 2014 року, що пов'язано із російсько-українською війною та погіршенням міжнародного безпекового середовища (Borin & al., 2025; Studzińska, 2024).

Це загальне міжнародне тло робить теоретичний аналіз санкцій ключовим для розуміння трансформації зовнішньополітичного вектору Республіки Білорусь після 2020 року. Саме в цей період санкційний тиск з боку ЄС та інших західних акторів поєднався з внутрішньополітичною кризою та поступовим поглибленням економічної й політичної залежності Мінська від Росії. Через це Білорусь майже втратила можливості для багатовекторної політики (Matsukevich, 2022; Słowikowski, 2024).

У межах дослідження санкцій як чинника зміни зовнішньополітичного курсу Білорусі важливим є звернення до провідних теоретичних парадигм міжнародних відносин, зокрема реалізму, лібералізму і конструктивізму. Кожен із них по-різному трактує роль санкцій у зовнішній політиці.

Реалізм розглядає санкції передусім як інструмент тиску. Держава або група держав створює для іншого актора економічні й політичні труднощі, аби змусити його змінити поведінку. У випадку Білорусі цей підхід є досить переконливим. Санкції дійсно спричинили різке звуження можливостей для багатовекторності,

збільшили матеріальні витрати режиму та змінили структуру його зовнішньополітичних стимулів. У результаті Мінськ раціонально переорієнтувався на єдиного доступного «покровителя» – Росію, яка гарантує економічну підтримку та безпекові ресурси (Waltz, 1979; Mearsheimer, 2001; Matsukevich, 2022).

Ліберальний підхід пояснює санкції через систему норм, правил та цінностей. Для Європейського Союзу санкції проти Білорусі були пов'язані з порушенням прав людини, недемократичними виборами і репресіями проти опозиції та громадянського суспільства. Тобто ЄС застосовував санкції як реакцію на недотримання демократичних стандартів (Delcour, 2019; Studzińska, 2024; Council of the European Union, 2025). На практиці це пояснює, чому Білорусь не змогла реально наблизитися до ЄС. Режим Лукашенка дедалі менше відповідав інституційним критеріям ЄС, через що відносини між Мінськом і Брюсселем часто розвивалися за схемою: санкції → часткове пом'якшення → нове посилення санкцій (Kulikowska-Kulesza & Ziemblicki, (2024); CASE, 2021). Однак лібералізм не в повній мірі дає змогу зрозуміти, чому санкції не наблизили Білорусь до європейських норм, а навпаки посилили її віддалення від Заходу.

Конструктивізм пропонує ширшу аналітичну рамку, розглядаючи санкції як інструмент впливу на політичні уявлення, риторику та образи «своїх» і «чужих». У цій перспективі санкції можуть бути не лише економічним тиском, а й символічним сигналом, за допомогою яких міжнародна спільнота позначає прийнятну чи неприйнятну поведінку. Водночас держава, проти якої вводять санкції, може інтерпретувати їх по-своєму і використовувати для внутрішньої пропаганди (Wendt, 1999; Fierke, 2015; Chatham House, 2025).

Після 2020 року у відповідь на офіційну риторику Європейського Союзу, у межах якої наголошувалося на засудженні фальсифікацій президентських виборів, масових репресіях, а також згодом на участі Мінська у російських агресивних діях проти України, офіційний Мінськ почав активніше просувати антизахідний дискурс (Council of the EU, 2025). В альтернативному наративі Захід постає як головне джерело загрози суверенітету та стабільності Білорусі, а Росія – як природний союзник і гарант безпеки. Така риторика допомагала та продовжує

допомагати режиму виправдовувати репресії всередині країни та пояснювати зближення з Москвою як необхідний крок (Matsukevich, 2022; Słowikowski, 2024).

Отже, у білоруському контексті санкції мали не лише матеріальні економічні наслідки, але й спричинили суттєві зміни в офіційних політичних інтерпретаціях внутрішньої та зовнішньої ситуації. Після 2020 року країна відійшла від спроб балансувати між Заходом і Росією та перейшла до глибшої залежності від Москви. Аналіз дискурсивних практик режиму демонструє, що санкції поступово були включені у ширший процес так званої «ідейної східної інтеграції». Цей процес включає формування уявлення про спільний «цивілізаційний простір» з Росією, апеляцію до історичної та культурної близькості, а також паралельну ерозію європейської інтеграційної моделі як несумісної з «національними інтересами» Білорусі (Słowikowski, 2024; Pugacewicz, 2025).

Таким чином, зміну зовнішньополітичного вектору Білорусі найкраще пояснює реалістичний підхід. Реалізм дозволяє зрозуміти, як санкції звузили простір для маневру Мінська і підштовхнули його до більшої залежності від Росії. Конструктивістський підхід доповнює це пояснення, демонструючи зміну риторики та формування образу Заходу як ворога. Лібералізм, своєю чергою, допомагає зрозуміти позицію ЄС, який запроваджував санкції та продовжує це робити через порушення демократичних норм і прав людини. Тому білоруський кейс варто аналізувати через поєднання трьох підходів, однак провідним залишається реалістичне пояснення.

1.2. Визначення ключових понять: санкції, зовнішньополітичний вектор, західна асоціація та східна інтеграція.

Точність аналітичного дослідження потребує чіткого окреслення ключових понять, що становлять концептуальну основу роботи. До них належать санкції, зовнішньополітичний вектор, західна асоціація та східна інтеграція. Саме звернення до цих термінів є важливим для з'ясування того, як змінилася зовнішня політика Білорусі після 2020 року.

Санкції розглядаються як обмежувальні заходи політичного, економічного чи дипломатичного характеру, метою яких є вплив на поведінку держави-адресата шляхом створення для неї додаткових обмежень та втрат (Simola, 2023; Portela, 2025). У системі політики Європейського Союзу санкції визначаються як інструмент невійськового примусу, спрямований на відновлення дотримання міжнародного права та базових прав людини (Council of the EU, 2025).

У випадку Білорусі санкції після 2020 року стали одним із визначальних чинників зміни зовнішньої політики. Вони обмежили можливості Мінська у торгівлі, фінансах, доступі до технологій та міжнародних ринків. Через це білоруська влада втратила частину простору для маневру і почала більше залежати від Російської Федерації.

Поняття зовнішньополітичного вектору розглядається як основний напрям зовнішньої політики держави. Воно демонструє, з ким держава будує головні партнерства, які інтеграційні моделі обирає та як бачить своє місце в міжнародній системі (Delcour & Wolczuk, 2022). Для Білорусі цей термін довгий час описував політику багатовекторності, тобто спроби балансувати між Європейським Союзом і Росією. Однак після 2020 року така модель стала майже неможливою.

Західна асоціація означає зближення з Європейським Союзом через політичну, економічну та правову інтеграцію. У межах Східного партнерства така модель передбачає реформи, дотримання демократичних стандартів, верховенства права та поступове наближення до норм ЄС (Delcour, 2019). Водночас ця співпраця має умовний характер: ЄС поглиблює відносини лише з тими державами, які

виконують базові політичні вимоги (Meissner, 2024). Для Білорусі західна асоціація залишилася нереалізованою альтернативою. Режим Лукашенка не виконував ключові умови ЄС, пов'язані з правами людини, свободою виборів і демократичними процедурами. Через це рух до європейської моделі був фактично заблокований.

Поняття східної інтеграції позначає політичне, економічне та безпекове зближення з Російською Федерацією та її інтеграційними структурами – ЄАЕС і Союзною державою (Libman & Vinokurov, 2022). Її основними ознаками є енергетична й фінансова залежність, військова співпраця, політична близькість режимів і спільні ідеологічні наративи. Після 2020 року саме східна інтеграція стала домінантним напрямом зовнішньої політики Білорусі. Це було пов'язано не лише з традиційними зв'язками з Росією, а й із посиленням санкційного тиску Заходу. Коли можливості співпраці з ЄС звузилися, Росія залишилася для Мінська основним джерелом економічної, політичної та безпекової підтримки (Matsukevich, 2022; Pugaciewicz, 2025).

Таким чином, можна стверджувати, що ці поняття утворюють єдину логічну послідовність, у якій кожне поняття виконує функцію окремої ланки загального процесу трансформації зовнішньої політики Білорусі. Санкції стали зовнішнім поштовхом до змін; зовнішньополітичний вектор відображає, як Білорусь відреагувала на ці зміни; західна асоціація залишилася недосяжною через невиконання демократичних вимог; а східна інтеграція стала фактичним результатом нового політичного та економічного становища країни. Саме через цю логіку можна краще зрозуміти, чому після 2020 року Білорусь остаточно відійшла від багатовекторності й посирила залежність від Росії.

1.3. Методологічні інструменти дослідження: критичний дискурс-аналіз офіційних документів та порівняльний аналіз векторів.

Дослідження зовнішньої політики Білорусі після 2020 року потребує застосування методів, які дають змогу врахувати не лише економічні наслідки санкцій, а й політичну риторику режиму. Санкції впливають не лише на економічні та політичні параметри взаємодії Білорусі із зовнішнім світом, а й на способи, у яких політичний режим пояснює власні рішення, формує образи партнерів і противників та обґрунтовує зближення з Росією. У цій роботі основними методами виступають критичний дискурс-аналіз (КДА) і порівняльний аналіз зовнішньополітичних векторів. Їх поєднання забезпечує можливість простежити, як санкції вплинули на зміну зовнішньої політики Білорусі. Критичний дискурс-аналіз показує, як влада описує санкції, Захід і Росію, а порівняльний аналіз дозволяє зіставити західну асоціацію та східну інтеграцію як дві різні моделі розвитку.

Критичний дискурс-аналіз (КДА) використовується для вивчення політичної мови, офіційних заяв, наративів і способів виправдання рішень влади. Цей методологічний підхід дає змогу простежити, як політичні актори створюють певні смисли та впливають на сприйняття міжнародних подій (Fairclough, 2010; Wodak, 2021). У межах міжнародних студій цей інструмент дозволяє виявити логіку політичної риторики, способи конструювання образів «інших», відображення санкцій у політичних комунікаціях, а також трансформацію ідентичності держави у відповідь на зміни міжнародного середовища (Fierke, 2015).

У білоруському випадку цей метод можна застосовувати до заяв Міністерства закордонних справ Білорусі, документів «Союзної держави» та ОДКБ, рішень інституцій ЄС щодо санкцій, а також до офіційної риторики про «суверенітет», «втручання» і «колективний Захід» (Council of the EU, 2025; Matsukevich, 2022). Цей підхід ілюструє, як після 2020 року білоруська влада поступово відходила від заявленої багатовекторної зовнішньої політики. Натомість посилення східної інтеграції Мінськ подавав як історично зумовлену та

продиктовану політичними обставинами. Важливо також зазначити, що санкції в офіційному дискурсі почали подаватися не просто як інструмент економічного тиску, а як доказ ворожого ставлення Заходу. У сформованій риториці Захід подається як загроза для Білорусі, а Росія – як найближчий союзник, що гарантує стабільність. Отже, критичний дискурс-аналіз дозволяє простежити вплив санкції не лише на зовнішню політику, а й на політичну ідентичність режиму Білорусі.

Другим важливим методом є порівняльний аналіз. Він дає змогу зіставити різні інтеграційні моделі та зрозуміти, чому західний напрям став для Білорусі майже недоступним, а східний – основним. У політичній науці цей метод використовується для виявлення відмінностей між політичними системами, інституціями та зовнішньополітичними курсами (Collier, 2011).

У межах цієї роботи порівняльний аналіз охоплює кілька напрямів. По-перше, це аналіз інституційних вимог Європейського Союзу, зокрема політичних критеріїв, принципів демократичного врядування та верховенства права, що становлять основу європейської моделі асоціації (Delcour, 2019; Meissner, 2024). По-друге, це розгляд політико-економічних параметрів ЄАЕС та «Союзної держави» під егідою Росії (Libman & Vinokurov, 2022). По-третє, цей метод дозволяє провести структурне зіставлення умов доступу до ринків та оцінити енергетичну залежність, що визначають простір стратегічного маневру. Додатково, метод дає змогу визначити механізми безпекових гарантій, які суттєво відрізняються між ЄС і об'єднання з домінуванням Росії (Portela, 2025).

Завдяки такому комплексному підходу стає очевидним, що два зовнішньополітичні вектори не лише відрізняються інституційною логікою, але й є концептуально несумісними.

Європейська модель пов'язана з реформами, демократичними стандартами та виконанням політичних умов, у той час коли російська модель більше спирається на політичну лояльність, економічну залежність і безпекову підтримку. Саме тому після 2020 року для режиму Лукашенка східна інтеграція стала простішою і вигіднішою з погляду збереження влади. Порівняльний аналіз також пояснює, чому Білорусь втратила можливість балансувати між Заходом і Росією.

Санкції обмежили співпрацю із західними країнами, а внутрішня політика режиму не відповідала вимогам ЄС. У результаті Мінськ фактично залишився без реальної західної альтернативи й почав ще сильніше залежати від Москви.

Поєднання критичного дискурс-аналізу та порівняльного аналізу дозволяє досягти комплексного та багатовимірного аналізу теми. У цьому контексті перший демонструє, як влада пояснює зміну курсу та виправдовує зближення з Росією, а другий показує реальні політичні, економічні та інституційні умови, які зробили західний напрям майже неможливим. Завдяки цим методам можна простежити загальну логіку змін: санкційний тиск звузив можливості зовнішньої політики Білорусі, режим почав формувати нову антизахідну риторику, а східна інтеграція поступово закріпилася як головний зовнішньополітичний напрям. Тобто санкції вплинули не лише на економічне становище країни, а й на її політичну мову, міжнародні орієнтири та залежність від Росії.

Отже, критичний дискурс-аналіз і порівняльний аналіз дозволяють комплексно дослідити зміну зовнішньополітичного вектору Білорусі після 2020 року. Перший метод пояснює, як режим переосмислює санкції, Захід і Росію у своїй риториці. Другий показує, чому західна асоціація стала недосяжною, а східна інтеграція – майже безальтернативною.

У межах першого розділу було визначено теоретичні, понятійні та методологічні основи дослідження. Проведений аналіз показав, що санкції як інструмент міжнародної політики по-різному інтерпретуються в рамках реалізму, лібералізму та конструктивізму, що забезпечує багатовимірне теоретичне осмислення їхнього впливу. Реалістичний підхід найкраще ілюструє, як санкції звузили простір для маневру Мінська і посилили його залежність від Росії. Лібералізм допомагає зрозуміти інституційну логіку санкцій ЄС і нормативні підстави їх застосування, тоді як конструктивізм пояснює, як санкції вплинули на офіційну риторику та образи Заходу і Росії.

Таким чином, перший розділ створює основу для подальшого аналізу етапів і наслідків санкційного тиску на Білорусь. Він дозволяє розглядати санкції не

тільки як економічний інструмент, а і як політичний та дискурсивний чинники, які після 2020 року суттєво вплинув на переорієнтацію Білорусі в бік Росії.

РОЗДІЛ 2. ЕВОЛЮЦІЯ САНКЦІЙ ТА ЇХ ДОСЛІДЖЕННЯ ЯК ФАКТОРА ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ ЗМІН У БІЛОРУСІ

2.1. Історичний огляд санкційної політики проти Білорусі: від перших обмежень у 2000-х до посилення після 2020 року

Становлення санкційної політики Заходу щодо Республіки Білорусь є тривалим та багатоетапним процесом, що відображає взаємозв'язок внутрішньополітичних трансформацій у державі та еволюцію системи європейської й глобальної безпеки. Починаючи з початку 2000-х років Європейський Союз та Сполучені Штати Америки використовували санкційні інструменти для реагування на порушення прав людини, недемократичні виборчі процеси та посилену авторитаризацію білоруського політичного режиму (Council of the EU, 2004; Freedom House, 2006).

Згодом, у міру загострення внутрішньополітичної ситуації та зростання стратегічної взаємозалежності Мінська й Москви, санкції істотно посилилися та трансформувалися у масштабний секторальний механізм впливу (Meissner, 2024; Matsukevich, 2022). Еволюція санкцій протягом 2000–2025 рр. демонструє перехід від індивідуальних та символічних обмежень до комплексних економічних, фінансових та транспортних заходів, які охоплюють ключові сектори білоруської економіки та значною мірою визначають траєкторію її зовнішньополітичної орієнтації.

Для систематизації основних етапів санкційного впливу доцільно узагальнити їх у порівняльній таблиці, що відображає логіку, зміст та наслідки санкційних рішень ЄС і США. Представлена табл. 2.1 структурує санкційні режими проти Білорусі у 2000–2025 рр., виокремлюючи їхні ключові причини, інструменти та політичні наслідки. Такий формат дозволяє простежити поступовий перехід від вузько спрямованих персональних обмежень до системного секторального тиску, а також зрозуміти, як санкції стали одним із визначальних чинників зовнішньополітичного «східного розвороту» білоруського режиму після 2020 року.

Таблиця 2.1 – Етапи застосування санкцій ЄС і США проти Білорусі

Період	Причини запровадження санкцій	Типи та інструменти санкцій	Політичні наслідки для Білорусі
2002–2006	Зникнення опозиційних діячів; недемократичні вибори 2001 р.; придушення громадянської активності	Персональні санкції: заборони на в'їзд, замороження активів окремих чиновників.	Часткова політична ізоляція; фіксація міжнародної позиції щодо авторитаризму Лукашенка.
2008–2010	Часткове звільнення політв'язнів; спроби діалогу з ЄС; небажання визнавати сепаратистські регіони Грузії	Призупинення частини санкцій; запровадження форматів співпраці в межах Східного партнерства.	Помірне покращення відносин; зростання зовнішньополітичного маневру Мінська.
2011–2014	Жорсткий розгін протестів після виборів 2010 р.; масові переслідування опозиції	Широкі персональні санкції; обмеження на підприємства нафтової, калійної та промислової галузей.	Економічні втрати; посилення енергетичної та кредитної залежності від РФ.
2014–2019	Мінськ як майданчик переговорів щодо війни на Донбасі; помірна лібералізація зовнішньої риторики	Часткове зняття санкцій (2016); збереження персональних обмежень щодо силовиків.	Тимчасова нормалізація відносин; розширення технічної співпраці з ЄС.
2020–2021	Фальсифікація виборів; масові репресії; примусова посадка літака Ryanair	П'ять великих пакетів санкцій ЄС: секторальні обмеження (калій, нафтопродукти, фінанси, авіація). Санкції США (OFAC): розширений SDN-list.	Різде звуження простору для зовнішньої політики; прискорення поглибленої інтеграції з РФ.
2022–2023	Співучасть у російській агресії проти України (розміщення військ, ракетні удари з території Білорусі)	Відключення банків від SWIFT; заборона експорту технологій; додаткові секторальні санкції ЄС і США.	Фактична міжнародна ізоляція; різке посилення безпекової залежності від Росії.
2023–2025	Уникнення санкцій через реекспорт; адаптація режиму до санкційної економіки	Вторинні санкції; посилений контроль за логістичними схемами; обмеження страхування перевезень; санкції проти ІТ-сектору.	Інституціоналізація санкційного режиму; довгострокове закріплення східного зовнішньополітичного вектору.

Джерело: складено авторкою на основі Council of the EU (2004, 2008, 2021); Freedom House (2006); Delcour & Wolczuk (2022); Meissner (2024); Matsukevich (2022); Chatham House (2025); Portela (2025).

Табл. 2.1 наочно демонструє, що санкційна політика Заходу щодо Білорусі є не просто серією точкових реакцій на окремі події, а сформованою упродовж понад

двох десятиліть структурно вибудованою, поетапною та кумулятивною системою зовнішньополітичного тиску. Її розвиток відображає динаміку взаємодії між внутрішньополітичними трансформаціями в Білорусі та еволюцією стратегічних підходів Європейського Союзу і Сполучених Штатів до підтримки демократичних стандартів, прав людини та безпекової стабільності у Східній Європі. У цьому сенсі санкції виступають не лише інструментом реакції, а й формою довгострокової політичної оцінки та стратегічного позиціонування Заходу щодо режиму Лукашенка.

Початковий санкційний етап (2002–2006 рр.) мав чітко окреслений нормативно-символічний характер. Обмеження спрямовувалися виключно на представників політичної верхівки та силових структур, котрі, на думку ЄС і США, були пов'язані з політичними переслідуваннями, зникненням опозиційних діячів та фальсифікаціями виборів. Формально їхній економічний вплив був мінімальним, проте вони виконували важливу функцію міжнародної сигналізації – створювали публічну рамку неприйнятності авторитарних практик і формували підґрунтя для майбутньої оцінки внутрішньополітичної поведінки Мінська. Саме в цей час санкції вперше постають як комунікативний інструмент, покликаний донести нормативну позицію демократичних держав, а не лише завдати матеріальних збитків.

У 2008–2010 рр. санкційний режим зазнає суттєвого тактичного коригування, зумовленого прагненням ЄС протестувати можливості обмеженого діалогу з Мінськом. Часткове призупинення обмежень стало реакцією на звільнення окремих політв'язнів і показову готовність Білорусі до співпраці з ЄС у питаннях регіональної безпеки – насамперед щодо невизнання нових «державних утворень» на території Грузії. Характерно, що це пом'якшення не було пов'язане з реальними демократичними реформами. Тому даний період у літературі часто визначають як «санкційну паузу», яка демонструвала, що санкції можуть слугувати інструментом умовності (*conditionality*), стимулюючи точкові поступки, однак не здатні забезпечити інституційні зміни без глибокої політичної волі режиму.

Переломною стала фаза 2011–2014 рр., коли санкційна політика Заходу переходить від персональних обмежень до секторальних та економічно відчутних заходів, що зачепили стратегічні галузі білоруської економіки. Санкційні обмеження охопили виробників калійних добрив, нафтопереробні заводи, а також ряд фінансових установ, що обслуговували зовнішні кредитні та торгівельні потоки. Падіння експортних доходів змусило білоруську владу активніше спиратись на підтримку Росії, зокрема кредитні ресурси, субсидії та пільгові енергетичні угоди. Саме цей період ознаменувався формуванням стійкої асиметрії залежностей, яка згодом стане ключовою у становленні зовнішньополітичного курсу держави.

Тимчасова нормалізація 2014–2019 рр. була безпосередньо пов'язана з виникненням нових геополітичних умов внаслідок агресії Росії проти України. Білорусь отримала роль «нейтрального переговорного майданчика» у межах Мінських домовленостей. Це дозволило Мінську тимчасово покращити відносини з ЄС, а Заходу – розглянути можливість часткового зняття санкцій. Утім, нормалізація була радше прагматичною реакцією Заходу на регіональні безпекові виклики, а не результатом внутрішніх реформ у Білорусі. Вона лише відтермінувала неминуче посилення санкційного тиску, не усунувши базових причин їхнього застосування.

Події 2020 року стали критичним зламом, який радикально збільшив інтенсивність та масштаб санкційного тиску. Масштабні репресії після сфальсифікованих президентських виборів, безпрецедентний рівень насильства щодо протестувальників і системне переслідування громадянського суспільства призвели до консолідованої реакції ЄС, США, Канади та Великої Британії. Вперше в історії санкцій щодо Білорусі ЄС запровадив повноцінні секторальні санкції, охопивши фінансову систему, машинобудування, калійний сектор, нафтопродукти, авіаційний сектор та високотехнологічний імпорт. США, розширюючи SDN-list, паралізували широке коло економічних активів режиму за кордоном. Цей етап заклав підвалини структурної перебудови політичних можливостей режиму, позбавивши його здатності підтримувати багатовекторність у зовнішній поліці.

Після 2022 року санкційний режим отримав додатковий імпульс, зумовлений прямою підтримкою Білоруссю російської агресії проти України. Захід перейшов до нових форм тиску – відключення білоруських банків від SWIFT, заборона на експорт технологій і обладнання подвійного призначення, закриття транспортних коридорів, криміналізація обходу санкцій. У результаті Білорусь опинилася серед найбільш санкційно обмежених держав світу, що перетворило російський політичний та економічний патронаж на фактично єдине доступне джерело міжнародної підтримки.

У 2023–2025 рр. санкційна політика трансформувалась у стабільний довгостроковий механізм. Провідний фокус змістився на протидію механізмам обходу санкцій, перекриття логістичних маршрутів, виявлення «тіньових трейдерів» та введення вторинних санкцій проти компаній і держав-посередників. Захід фактично перейшов від реактивної політики до стратегії тривалого стримування російсько-білоруського інтеграційного союзу. Усе це суттєво вплинуло на міжнародне становище Білорусі.

У 2025–2026 роках санкційний режим не характеризувався кардинальними змінами, проте зазнав тактичних змін. Визначальну роль у цьому відіграло відновлення обмежених дипломатичних контактів між Мінськом і Вашингтоном. Триваюча російсько-українська війна, зростання геополітичної поляризації та посилення ролі санкцій у світовій політиці стали вагомим чинником цих змін. Попри збереження жорсткого санкційного режиму, у цей період простежується тенденція до вибіркової комунікації, що ґрунтується на прагматичних інтересах обох сторін і не передбачає швидкої нормалізації двосторонніх відносин.

Для білоруського керівництва ініціювання контактів із США було зумовлене комплексом внутрішніх і зовнішніх факторів. Насамперед йдеться про необхідність часткового зниження міжнародної ізоляції, яка суттєво обмежує економічні можливості країни, ускладнює доступ до фінансових ринків і технологій, а також погіршує інвестиційний клімат. Навіть обмежена взаємодія із західними державами у цих умовах сприймалась як можливість продемонструвати певну гнучкість зовнішньої політики та готовність до мінімальної залученості до

міжнародного діалогу. Не менш вагомим мотивом стало і прагнення диверсифікувати міжнародні економічні зв'язки та знайти альтернативні канали співпраці, які могли б хоча б частково покрити зумовлені санкціями втрати.

Варто виокремити фактор суттєвого посилення залежності Білорусі від Росії у цей період. Поглиблення інтеграційних процесів з Москвою, зокрема в межах «Союзної держави», фактично обмежує здатність Мінська самостійно приймати зовнішньополітичні рішення. У зазначених умовах навіть символічне поновлення контактів із Заходом розглядається білоруською владою як інструмент зменшення залежності від Росії. Така стратегія забезпечує мінімальний простір для маневру та дозволяє зберегти хоча б якусь суб'єктність на міжнародній арені.

З боку Сполучених Штатів активізація контактів із Мінськом мала переважно функціональний і обмежений характер. Вона не означала перегляду базових принципів санкційної політики, яка й надалі ґрунтується на вимогах дотримання прав людини, припинення репресій і недопущення участі Білорусі у військовій агресії Росії. Натомість такі контакти були спрямовані на вирішення конкретних завдань, пов'язаних із забезпеченням регіональної безпеки. Серед ключових тем неформальних консультацій можна виокремити контроль за військовою активністю на території Білорусі, моніторинг переміщення російських військ і техніки, а також зниження ризиків подальшої ескалації конфлікту в регіоні. Важливим елементом діалогу стали також гуманітарні питання, зокрема звільнення окремих категорій політичних в'язнів, покращення умов їх утримання та доступ міжнародних організацій до відповідної інформації. У цьому аспекті контакти між сторонами виконували роль каналів «тихої дипломатії», які дозволяють досягати точкових результатів без публічного політичного тиску.

Водночас економічна складова переговорів залишалася другорядною і не передбачала масштабного перегляду санкційних обмежень. Варто зазначити, що ці контакти не стали передумовою перегляду санкційного режиму в бік його пом'якшення. Обмеження з боку США та їхніх союзників залишалися незмінними і навіть у деяких сферах – зокрема фінансовій, військово-технічній, економічній та

промисловій – були посилені. Відтак, дипломатична взаємодія не змінювала загальну логіку санкційного тиску, а навпаки – слугувала її продовженням.

Така політика у ширшому контексті може бути визначена як стратегія «керованого тиску» - моделі, у якій санкційні інструменти та обмежені канали комунікації взаємно підсилюють один одного. Її суть полягає в тому, щоб зберігати постійний вплив на політичну поведінку держави-об'єкта санкцій, водночас залишаючи можливість для досягнення конкретних тактичних результатів. Для США це означає збереження важелів впливу на білоруське керівництво та уникнення ситуації повної дипломатичної ізоляції Мінська, яка могла б остаточно закріпити його залежність від Росії. Для Білорусі ж така модель взаємодії створює обмежені можливості для зовнішньополітичної диверсифікації, однак не змінює фундаментальної проросійської орієнтації. Мінськ змушений балансувати між прагненням зберегти підтримку Москви та необхідністю мінімізувати негативні наслідки санкційного тиску з боку Заходу. У цьому сенсі контакти зі США мають радше інструментальний характер і використовуються для вирішення короткострокових завдань, а не для стратегічної переорієнтації зовнішньої політики.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що еволюція санкційної політики щодо Білорусі у 2000–2025 рр. має кумулятивний, послідовний та системний характер. Кожний етап не лише відповідав поточним політичним викликам, а й закладав основу для посилення санкційного механізму у майбутньому. Завдяки цьому санкції 2020–2025 рр. виявилися настільки масштабними та структурно дієвими: вони спиралися на тривалий досвід санкційної взаємодії та вже усталену систему оцінки поведінки режиму Лукашенка міжнародною спільнотою.

Характер санкційного тиску на Республіку Білорусь після 2000 року суттєво відрізняється залежно від зовнішньополітичних пріоритетів та інституційних можливостей ключових західних акторів. Попри спільну координацію дій після 2020 року, санкційні політики Європейського Союзу, Сполучених Штатів, Канади та Великої Британії суттєво різняться за своєю структурою, логікою ухвалення та безпосереднім рівнем впливу.

Європейський Союз застосовує санкції як інструмент нормативної умовності, метою якого є захист прав людини та фундаментальних свобод. Санкційний режим ЄС є процедурно формалізованим: рішення ухвалюються Радою ЄС одностайно, регулярно оновлюються та містять персональні, дипломатичні та секторальні обмежувальні заходи (Council of the European Union, 2021). Секторальні санкції, ухвалені після 2020 року, охопили калійну промисловість, нафтопереробний сектор, доступ державних підприємств до європейського фінансового ринку, а також авіаційні перевезення (European Commission, 2022). Таким чином, санкційна політика ЄС поєднує нормативну спрямованість і структурний економічний тиск.

На відміну від ЄС, Сполучені Штати Америки використовують санкції як інструмент максимального економічного примусу. У межах Закону про міжнародні надзвичайні економічні повноваження (IEEPA) США можуть блокувати активи, забороняти розрахунки в доларах та запроваджувати екстериторіальні обмеження щодо іноземних компаній, які співпрацюють із санкційними суб'єктами (U.S. Department of the Treasury, 2021; Nephew, 2017). Санкції Сполучених Штатів охоплюють провідні галузі білоруської економіки, зокрема хімічну промисловість, важку індустрію та фінансовий сектор. Завдяки поширенню на системоутворюючі сектори економіки вони вирізняються найбільшою суворістю серед усіх західних політик.

Окремої уваги потребують зміни у підходах до санкційної політики після повернення Дональда Трампа, які мали певний вплив на динаміку взаємодії з Білоруссю. Американська політика набула виразнішого прагматичного та селективного характеру, з акцентом на досягнення конкретних зовнішньополітичних результатів. Така трансформація є проявом загальної тенденції переосмислення ролі санкцій як інструменту зовнішньої політики. Засіб покарання перетворився на гнучкий інструмент впливу, що здатен адаптуватися до актуальної геополітичної ситуації.

Водночас санкції все частіше розглядаються як інструмент переговорного впливу, що може змінюватись залежно від дій держави-адресата. Зазначений підхід включає можливість точкового послаблення окремих обмежень чи налагодження

каналів комунікації в обмін на вибіркові поступки. Утім, ідеться не про повноцінну нормалізацію відносин, а скоріше про використання санкцій як важеля для досягнення конкретних цілей, критичних для регіональної безпеки.

Додатково, цей підхід фокусує увагу до вибіркоче застосування санкцій. Замість комплексного системного тиску застосовується більш точковий вплив на окремі галузі економіки, конкретні державні фірми або певні посадові особи. Це дозволяє підвищити ефективність санкцій, мінімізуючи при цьому їхній непрямий вплив на населення, а також створює додаткові можливості для маневру у переговорах. Відповідно, санкційна політика набуває рис інструментально гнучкої системи, здатної швидко реагувати на зміни поведінки білоруської сторони.

Водночас принципова позиція США щодо Білорусі – невизнання результатів президентських виборів 2020 року, засудження репресій проти громадянського суспільства та підтримка санкційного тиску – залишається незмінною. Це свідчить про збереження нормативної основи американської політики, яка продовжує визначати стратегічні рамки взаємодії з Мінськом. Таким чином, трансформація політики США полягає не у відмові від санкцій як таких, а у зміні механізмів їх застосування: від жорстко фіксованої моделі до більш гнучкої, багаторівневої та інструментально орієнтованої стратегії.

Ці зміни створюють передумови для появи обмежених переговорних форматів між США та Білоруссю, які, однак, не підривають загальної логіки санкційного стримування, а навпаки – підсилюють її. Поєднання економічного тиску з елементами вибіркової дипломатичної взаємодії дозволяє Сполученим Штатам одночасно зберігати принциповість позиції та досягати конкретних тактичних результатів. Для Білорусі ж така модель означає наявність вузького, але важливого «вікна можливостей» для зниження міжнародної напруги, не змінюючи при цьому фундаментальних засад своєї зовнішньополітичної орієнтації.

Канада переважно синхронізує свої дії зі США та ЄС, застосовуючи санкції в межах Закону про спеціальні економічні заходи (Special Economic Measures Act). Канадські санкції включають замороження активів, обмеження фінансових транзакцій та заборони на експорт технологічної продукції, але їхній секторальний

масштаб є дещо вужчим порівняно зі США (Government of Canada, 2021). Канадська політика акцентує на порушеннях прав людини та підтримці демократичних інститутів, що відображає загальний ціннісний характер її зовнішньої політики.

Велика Британія після виходу з ЄС сформувала власний санкційний механізм відповідно до Sanctions and Anti-Money Laundering Act 2018. Санкційна політика Британії охоплює як секторальні, так і персональні обмеження, зокрема заборону на торгівлю калійними добривами, нафтопродуктами, товарами військового та подвійного призначення. Обмежувальні заходи також застосовані до підприємств, пов'язаних із режимом Лукашенка (UK Foreign, Commonwealth and Development Office, 2022). Британський підхід акцентує увагу на індивідуальній відповідальності конкретних осіб та запровадженні фінансових обмежень у межах Лондонського фінансового ринку.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що чотири санкційні режими є взаємодоповнювальними, але функціонують за різними логіками. ЄС діє через інституційну нормативність, США – через масштабний економічний тиск, Канада – як політичний союзник із меншим секторальним охопленням, Велика Британія – через гнучкий інструментарій фінансових та торговельних обмежень. Сукупність цих підходів створює багаторівневу санкційну архітектуру, що суттєво звужує міжнародні можливості білоруського режиму та посилює його залежність від Російської Федерації.

Економічний вплив санкційних політик свідчить про поступове звуження можливостей білоруської економіки, зростання фінансової вразливості та поступове поглиблення її залежності від економічної підтримки Росії. Комплексний тиск цих обмежень безпосередньо спостерігається у зниженні основних показників зовнішньої торгівлі. Крім того, це простежується у суттєвій трансформації економічної моделі, яка до 2020 року зберігала здатність балансувати між західними та російськими ринками.

Перші американські та європейські санкції 2000-х років мали стримувальний ефект, що позначався на іноземних інвестиціях та кредитних лініях. Це спричинило

зростання вартості кредитів, зменшення припливу приватного капіталу та ускладнення модернізації промисловості (Korhonen, 2019). Утім, санкційний тиск не створював системної загрози економічній стабільності режиму, оскільки на цьому етапі мав здебільшого точковий характер.

Санкції, запровадженні після 2020 року, зумовили глибоку структуру трансформації зовнішньоекономічної політики Білорусі. По-перше, секторальні обмеження, накладені ЄС та США на калійну та нафтопереробну галузі, вдарили по двох головних джерелах валютних надходжень країни, що традиційно забезпечували до половини експортних прибутків. По-друге, заборона на використання портової інфраструктури Литви і Латвії фактично позбавила білоруські підприємства доступу до ключових логістичних маршрутів, що ускладнило вихід продукції на світові ринки та спричинило зростання транспортних витрат. По-третє, фінансові санкції у вигляді блокування активів, обмеження кредитування державних банків та заборони на залучення іноземного капіталу зменшили ліквідність білоруської фінансової системи та створили значний тиск на валютні резерви. Додатковим чинником стала зміна поведінки приватного сектору: іноземні компанії, побоюючись вторинних санкцій, масово згортали співпрацю з білоруськими партнерами, що призвело до технологічної стагнації в низці високотехнологічних галузей. Результатом цих процесів стало зростання економічних ризиків для білоруської держави, а структурні дисбаланси, зокрема дефіцит платіжного балансу та залежність від імпорту енергоносіїв, ще більш посилюються.

Статистичні дані провідних міжнародних організацій (World Bank, European Commission, EBRD, EDB) вказують на те, що найбільших втрат Білорусь зазнала у галузях калійних добрив і нафтопродуктів – двох ключових статтях експорту, що забезпечували валютні надходження. Падіння експорту калію на 50–60% зумовлене не лише санкціями як такими, але й втратою доступу до логістичної інфраструктури ЄС, зокрема портів Литви (World Bank, 2022). Аналогічно секторальні санкції ЄС у нафтопродуктовому секторі стали чинником зменшення валютних резервів і посилення макрофінансових дисбалансів (European

Commission, 2022). Погіршення доступу до фінансових ринків та зростання кредитного навантаження відображає тенденцію до фінансової ізоляції, що підсилює залежність від російських кредитів та субсидій (EDB, 2022). Водночас санкції спричинили значне зростання логістичних витрат і порушення традиційних ланцюгів постачання, що мало мультиплікативний ефект на внутрішні ціни та інфляцію (OECD, 2022). Отже, санкційний вплив поступово перетворився на структурний, обмеживши автономність білоруської економічної моделі та сприяючи їй дедалі глибшій інтеграції в економічний простір Російської Федерації.

Посилення санкційного тиску змусило білоруський режим шукати шляхи виживання. Мінськ реалізовував низку політичних та економічних заходів, метою яких було зменшення санкційних втрат та збереження мінімального простору для зовнішньополітичного маневру. Налагодження поставок американської та норвезької нафти через порти Клайпеди стало ключовим напрямом диверсифікації зовнішніх економічних зав'язків після подій 2020 року. Однак внаслідок ескалації санкцій, передусім блокування балтійського транзитного маршруту, цей крок був короточасним та не надто ефективним (Wilson, 2021).

Паралельно Мінськ прагнув розширити економічні зв'язки з КНР та країнами ЄАЕС, проте ці заходи не компенсували збитки від втраченого доступу до ринків ЄС (Kaczmariski, 2022). Активізація режимом у політичному вимірі риторики «зовнішнього втручання» дозволило йому виправдати внутрішні репресії та зближення з Росією (Matsukevich, 2022). Разом з тим було погоджено нові інтеграційні дорожні карти в межах «Союзної держави» та розширення форматів військового співробітництва. Такі дії стали частиною стратегії залучення фінансової та безпекової підтримки в умовах санкційного тиску (табл. 2.3).

Таблиця 2.3 – Основні напрями реакції Білорусі на санкційний тиск та спроби зовнішньополітичного балансування

Напрямок реакції	Конкретні дії режиму	Оцінка ефективності
Тимчасове «потепління» з ЄС (2008–2016)	Звільнення політв'язнів, обмежені реформи, участь у Східному партнерстві	Часткове пом'якшення санкцій, але без структурних змін
Спроби економічної диверсифікації	Імпорт нафти з альтернативних джерел, пошук нових ринків	Короткострокові ефекти, повернення до залежності від РФ

Поглиблення інтеграції з РФ	Підписання інтеграційних карт, військова співпраця	Зростання залежності, втрата автономії
Переорієнтація дискурсу	Антизахідна риторика, «зовнішня загроза»	Легітимація репресій, мобілізація еліт

Джерело: складено авторкою на основі Balmaceda (2021); Kaczmariski (2022); Matsukevich (2022); Lvovskiy (2023).

Дані табл. 2.3 свідчать, що реакція Мінська мала двокомпонентний характер: спроби зберегти зовнішньополітичний баланс, поступове прийняття залежності від Росії як єдиної доступної стратегії виживання режиму. Хоча періоди політичного «потепління» з ЄС у 2008–2016 рр. дозволяли тимчасово послаблювати частину санкцій, відсутність системних реформ робила такі покращення нестійкими. Економічні спроби диверсифікації були зірвані після 2020 року через стрімке посилення секторальних санкцій і логістичні блокади. У результаті поглиблення інтеграції з Росією стало домінантною відповіддю режиму на санкції, хоча й призвело до зменшення стратегічної автономії держави.

Таким чином, історія санкцій проти Білорусі демонструє, що санкційний механізм Заходу переріс від символічного інструмента впливу початку 2000-х до комплексного стратегічного механізму, здатного визначати міжнародну поведінку держави, формувати її зовнішньополітичні можливості й обмеження та впливати на напрямок інтеграційного вибору. Після 2020 року санкції стали вирішальним чинником зовнішньополітичної трансформації Білорусі, спричинивши остаточний розрив із політикою багатовекторності й інституціоналізувавши її залежність від Російської Федерації.

2.2. Еволюція зовнішньополітичного вектору: хто першим теоретизував «балансування» Білорусі між Заходом і Сходом

Формування зовнішньополітичного вектору Республіки Білорусь у 1990–2010-х роках привертало увагу як білоруських, так і західних аналітиків, які прагнули пояснити феномен стійкого маневрування Мінська між європейськими та російськими інтеграційними центрами. На відміну від більшості пострадянських держав, які обрали однозначну геополітичну траєкторію, Білорусь продемонструвала тривалу модель гнучкого зовнішньополітичного балансування, що включала пошук економічних вигод у відносинах з ЄС при одночасному політичному та безпековому зближенні з Росією.

У науковій літературі ця стратегія була описана різними термінами: «багатовекторність», «геополітичний маятник», «торгівельна дипломатія», «балансування через залежність». Перші системні спроби описати білоруське балансування з'являються на початку 2000-х років, і поступово формують окремий напрям досліджень зовнішньої політики держав із гібридною міжнародною орієнтацією. З огляду на це, для узагальнення ключових підходів до теоретизації білоруського балансування між Заходом і Сходом доцільно звернутися до порівняльного представлення основних наукових концепцій, що застосовуються в сучасних дослідженнях.

Узагальнення цих концепцій дає змогу простежити, що феномен білоруського балансування не є випадковим або ситуативним явищем, а становить результат складної взаємодії структурних, економічних, ідентифікаційних та політичних чинників, які у різний час підкреслювалися різними науковими школами.

Передусім концепція багатовекторності як стратегії малих держав дозволяє інтерпретувати білоруський зовнішньополітичний курс як раціональну відповідь на обмеженість матеріальних ресурсів і вразливість перед геополітичними центрами сили. У рамках цієї моделі Білорусь постає як актор, який прагнув

компенсувати відсутність власної енергетичної й економічної бази шляхом диверсифікації зовнішніх партнерств та вибіркового залучення західних і російських ресурсів. Отже, зазначений підхід дозволяє стверджувати, що багатовекторність відображала суто раціональну логіку режиму вижити.

Концепція балансування через залежність слугує додатковим підтвердженням суперечливій природі білорусько-російських відносин. Економічна залежність від Москви обмежувала самостійність Мінська, однак в той же час забезпечувала простір для торгу. Режим Лукашенка вміло використовував цю залежність як переговорний ресурс, здобуваючи фінансові субсидії та політичні поступки. Зокрема, енергетичні конфлікти 2004, 2007 та 2010 років продемонстрували це. У цьому сенсі балансування виступає не як спосіб уникання залежності, а як спосіб її управління.

Концепт авторитарної дипломатії маневрування зміщує фокус уваги від зовнішніх умов до внутрішньополітичних потреб режиму. У межах цього підходу зовнішня політика розглядається не як засіб національної модернізації, а як інструмент забезпечення стабільності влади. Відтак білоруське балансування пояснюється не прагненням до структурних реформ чи демократизації, а необхідністю уникати надмірного тиску з боку одного із центрів сили та водночас не відкривати внутрішній простір для політичної конкуренції. Такий ракурс дозволяє трактувати багатовекторність як стратегію самозбереження авторитарного режиму.

Інший важливий аналітичний вимір відкриває концепція ідентифікаційного балансування, згідно з якою зовнішньополітична поведінка держави формується не лише матеріальними інтересами, а й колективними уявленнями про власну ідентичність. Для Білорусі це проявлялося у періодичних коливаннях риторики: від декларацій про «європейський вибір» та культурну близькість до Центральної Європи – до підкреслення «євразійської єдності» та спеціальних відносин з Росією. Така дискурсивна гнучкість була частиною ширшої дипломатичної стратегії, яка дозволяла режиму маневрувати між цінностями, інтерпретаціями історії та геополітичними наративами.

Завершальною ланкою теоретичних інтерпретацій виступає концепція балансування як інструменту уникнення санкцій, яка акцентує увагу на циклічності відносин Мінська із Заходом. У межах цієї моделі санкції та часткові нормалізації не розглядаються як протилежні політичні явища, а становлять єдиний динамічний процес: репресії всередині країни → санкції → тактичне пом'якшення → нове загострення. Циклічний характер цих взаємодій пояснює, чому Захід неодноразово повертався до діалогу, а Білорусь – до тимчасових кроків, спрямованих на зниження санкційного тиску.

Попри те, що концепції багатовекторності, балансування через залежність та авторитарної дипломатії маневрування протягом двох десятиліть дозволяли доволі переконливо пояснювати зовнішньополітичну поведінку Білорусі, після 2020 року їхня аналітична ефективність суттєво знизилася. Причини цього пов'язані як зі зміною міжнародного контексту, так і з внутрішньополітичними трансформаціями, які радикально звузили можливості режиму для маневру між Заходом і Російською Федерацією. Уже у ширшій літературі про «multi-vector» зовнішню політику вказувалося, що ця стратегія має вбудовані структурні обмеження і часто перетворюється не на стабільне балансування, а на тимчасове «торгування» між центрами сили (Gnedina, 2015).

Передусім варто зазначити, що історичні умови, які робили балансування можливим, зникли. До 2020 року Білорусь могла використовувати суперництво між РФ та ЄС як ресурс, оскільки обидві сторони були зацікавлені у певному рівні взаємодії з Мінськом. Росія прагнула утримувати Білорусь у своїй орбіті, водночас ЄС зберігав інтерес до «нормалізації» відносин і стримування російського впливу. Після протестної кризи 2020 року з подальшими репресіями ЄС та США перейшли до політики системного санкційного тиску, а Росія – до політики фактичного поглинання білоруської політичної та військової автономії. Нові умови фактично унеможливлюють реалізацію багатовекторності через одночасний конфлікт з більшістю західних сусідніх країн та глибоку залежність від одного центру впливу – Росії (Matsukevich, 2022).

Другим ключовим фактором виступає режим Лукашенка, який втратив легітимність на міжнародній арені. Це позбавило його інструментів взаємодії із Заходом. Для балансування необхідна хоча б мінімальна політична суб'єктність, що забезпечує державі умови для введення діалогу та обміну поступками. Після 2020 року ЄС не визнав результати президентських виборів, а це означало, що білоруський режим утратив можливість використовувати дипломатичні інструменти, які були основою маневрування в 2000–2010-х роках. У поєднанні з різким посиленням санкцій це зруйнувало циклічну модель «репресії – санкції – тимчасове потепління – часткове послаблення», яка раніше добре описувалася через концепцію балансування як інструменту уникнення санкцій.

Третім елементом, який підриває пояснювальну силу традиційних підходів, є зміна характеру російсько-білоруських відносин. Якщо раніше залежність Білорусі від російських енергоносіїв і кредитів створювала простір для торгу, то після 2020 року вона перетворилася на інструмент політичного контролю. Інтеграційні «дорожні карти», поглиблення військової співпраці, розміщення російських сил на білоруській території та фактичне втягнення країни в російську агресію проти України суттєво зменшили ступінь свободи дій Мінська. Тому концепції «балансування через залежність» вже не відбивають реальність – режим більше не може управляти своєю залежністю, він змушений її приймати (Matsukevich, 2022).

Четвертий чинник стосується дискурсивного виміру зовнішньої політики, на який робила акцент концепція ідентифікаційного балансування. До 2020 року режим Лукашенка міг варіювати риторику – від наголосу на «європейськості» до підкреслення «євразійської єдності». Однак із моменту глибокої міжнародної ізоляції й повної залежності від російської підтримки дискурсивний простір різко звузився, а ідентифікаційна гнучкість зникла. Це означає, що й той вимір балансування, який пов'язаний з конструюванням ідентичності, значною мірою втратив емпіричну основу.

Нарешті, важливо враховувати загальніший теоретичний контекст дискусій про балансування, хеджування та «multi-vector» політику малих держав. Сучасні

дослідження хеджування показують, що простір для проміжних стратегій малих держав звужується в умовах поляризованого суперництва великих держав, а самі концепти часто критикуються за надмірну розмитість і втрату аналітичної цінності (Kuik, 2021). Подібна критика застосовується й до багатовекторності: частина дослідників вважає, що вона була радше тимчасовим продуктом специфічної постхолоднової конфігурації, ніж стабільною моделлю зовнішньої політики (Gnedina, 2015; Matsukevich, 2022).

Таким чином, втрата пояснювальної сили теорій балансування щодо Білорусі після 2020 року зумовлена комплексом факторів: зміною міжнародного середовища, різким посиленням структурних обмежень, делегітимацією режиму Лукашенка на Заході, трансформацією характеру відносин із Росією та військовою співучастю у російській агресії проти України. В умовах, коли простір для хеджування та багатовекторності, за висновками сучасних дослідників, об'єктивно звужується, білоруське балансування перестає існувати як стабільна зовнішньополітична стратегія і дедалі більше нагадує асиметричне вирівнювання та політичну залежність.

2.3. Визначення стратегій східної інтеграції (економічні угоди, політичні альянси) та їх зв'язок із санкціями.

Розкриття природи східної інтеграції Білорусі вимагає звернення до теоретичної рамки асиметричної взаємозалежності (*asymmetric interdependence*), яка широко використовується у сучасних дослідженнях пострадянської регіоналізації. У межах цього підходу інтеграція трактується не як процес рівноправного зближення держав, а як взаємодія, у якій одна зі сторін – домінант – отримує перевагу завдяки контролю над ресурсами, що мають критичне значення для меншої держави: енергетикою, фінансовою підтримкою, ринками збуту та безпековими гарантіями. Інша сторона – залежний актор – змушена адаптуватися до інституційних і політичних умов, які формує більш потужний партнер, оскільки альтернативні джерела зовнішньої підтримки або відсутні, або є недостатніми (Dragneva & Wolczuk, 2020).

У цьому контексті білорусько-російська інтеграція постає не як класичний приклад регіональної інституціоналізації, а як інтеграція через залежність, яка відтворює наявну асиметрію ресурсів та політичних можливостей. Росія в цій моделі виступає постачальником критично важливих економічних і безпекових благ – пільгових енергоносіїв, кредитних ресурсів, преференційного доступу до внутрішнього ринку та військової підтримки. Білорусь, у свою чергу, є їхнім споживачем, для якого стабільність цих потоків має принципове значення (Libman & Vinokurov, 2022). Відтак Москва отримує можливість не лише просувати власне бачення інтеграційних процесів, а й пов'язувати економічні стимули з очікуваною політичною лояльністю Мінська, перетворюючи інтеграційні механізми на інструмент політичного впливу.

Теорія інтеграції через залежність також підкреслює, що інституційне оформлення інтеграційних проєктів нерідко є вторинним щодо вже існуючої асиметрії. Це особливо помітно у випадку ЄАЕС, «Союзної держави» та кредитних механізмів ЄФСР, які не створюють наднаціональної автономії, а радше закріплюють і легітимізують домінування держави-лідера (Libman & Vinokurov,

2022; Dragneva & Wolczuk, 2013). Білорусь бере участь у цих структурах не стільки заради інтеграційних переваг, скільки через потребу забезпечити доступ до ресурсів, яких вона не може отримати в інших джерелах.

Особливу роль у поглибленні залежності відіграють санкції Заходу, які в межах теоретичної моделі розглядаються як ендогенний каталізатор асиметричної інтеграції. Санкційні обмеження зменшують економічну маневровість Білорусі та фактично блокують альтернативні канали фінансування і торгівлі. У такій ситуації зростає попит на російські ресурси – кредити, нафтогазові субсидії, альтернативні логістичні маршрути та політичну підтримку на міжнародній арені. Як зазначає Ambrosio (2017), санкції можуть посилювати регіональну залежність авторитарних режимів, сприяючи їх переорієнтації на домінантного партнера та зменшуючи можливість самостійної зовнішньої політики. Саме це спостерігається у білоруському випадку після 2020 р., коли санкції США та ЄС різко скоротили доступ Мінська до західних ринків і фінансових інститутів, зробивши російську підтримку критично важливою для виживання режиму.

Не менш суттєвим є те, що залежність у такій моделі розглядається не як статичний стан, а як динамічний процес, здатний еволюціонувати від відносно збалансованих взаємин до відкритої підпорядкованості (Dragneva & Wolczuk, 2020). До 2010 р. Білорусь мала можливість частково управляти своєю залежністю від Росії – використовуючи тактику торгу, енергетичні конфлікти або тимчасове зближення з ЄС. Проте після 2020 р. залежність набула структурного характеру: російські ресурси стали не просто важливими, а визначальними для підтримання економіки та політичного режиму. У цьому теоретичному світлі стає зрозуміло, чому після 2020 р. інтеграція не лише прискорилася, але й набула стрибкоподібної форми, корелюючи з хвилями санкційного тиску. Санкції змінили співвідношення доступних альтернатив, фактично позбавивши Мінськ можливості реалізувати будь-яку іншу стратегічну орієнтацію, окрім глибшої інтеграції з Росією.

У підсумку інтеграція через залежність постає як ключова рамка для пояснення еволюції білоруського східного вектора у період 2020–2025 рр.,

відображаючи не стільки добровільний політичний вибір, скільки трансформацію структурних умов існування держави.

Одним з ключових напрямів еволюції зовнішньої політики Білорусі після 2000 р. є східна інтеграція передусім з Росією та наднаціональними структурами пострадянського простору.

Одним з основних напрямів трансформації зовнішньої політики Білорусі після 2000 р є її посилення східна інтеграція з Росією та наднаціональними структурами пострадянського простору. Наукові дослідження, зокрема Лібмана та Винокурова, Пугацевича та Мацукевича, свідчать про багаторівневий характер цього інтеграційного курсу. Він включає економічні угоди, енергетичні преференції, механізми інституційної співпраці та взаємні безпекові зобов'язання, які формують комплексну модель залежності (Libman & Vinokurov, 2022; Matsukevich 2022; Pugaciewicz 2025).

У табл. 2.5 представлено узагальнену класифікацію стратегій східної інтеграції Білорусі, а також пояснюється, як саме ці стратегії посилювалися під впливом західних санкційних режимів упродовж 2000–2025 рр.. Особлива увага приділяється тому, як санкції змінювали співвідношення економічних і політичних стимулів, які отримував Мінськ у рамках «союзної» моделі інтеграції.

Таблиця 2.5 – Стратегії східної інтеграції Білорусі та їхній зв'язок із санкційним тиском

Стратегія східної інтеграції	Зміст та ключові механізми	Взаємозв'язок із санкціями Заходу
Економічна інтеграція через ЄАЕС	Участь у Митному союзі (2010), Євразійському економічному союзі (ЄАЕС, 2015); спільні технічні регламенти, доступ до ринків Росії та Казахстану; часткова гармонізація тарифів.	Санкції 2011–2014 та особливо після 2020 р. зменшили доступ Білорусі до ринку ЄС, підштовхнувши її до активнішої участі у внутрішньому ринку ЄАЕС як компенсаторного механізму.
Енергетично-ресурсні угоди з РФ	Знижені ціни на газ і нафту, «перекупка» російської нафти та виробництво нафтопродуктів для реекспорту; угоди про компенсацію втрат від податкового маневру РФ.	Санкції на калій, нафтопродукти та фінансовий сектор після 2020 р. зробили російські субсидії єдиним джерелом стабільності бюджету, підвищивши залежність Мінська від Москви.

Фінансово-кредитна інтеграція	Кредити Євразійського фонду стабілізації і розвитку, російські міждержавні кредити, рефінансування боргів.	У періоди пікових санкцій (2011–2012 та 2020–2023) РФ стала практично єдиним кредитором Білорусі, що різко знизило її фінансову автономію.
«Союзна держави» Білорусі та РФ	Інституційна рамка для інтеграції: спільні програми, узгодження макроекономічної політики, плани створення спільних ринків газу, нафти, електроенергії; у 2021 р. – затвердження 28 союзних програм.	Після санкцій 2020 р. інтеграційні програми були прискорені: РФ обміняла підтримку на глибшу політичну та адміністративну уніфікацію.
Безпекові альянси (ОДКБ)	Спільні навчання, можливе розміщення російської військової інфраструктури; розширення оборонної співпраці після 2020 р.	Санкції за репресії та підтримку РФ у війні проти України посилили залежність Мінська від російських безпекових гарантій.
Ідеологічно-дискурсивна інтеграція	Формування дискурсу «єдиного історичного простору», «спільної цивілізаційної моделі», антизахідна риторика.	Після 2020 р. санкції стали каталізатором антизахідного дискурсу, який легітимізував поглиблення інтеграції з РФ.

Джерело: складено на основі Libman & Vinokurov (2022), Dragneva & Wolczuk (2020), Wilson (2011), Klysiński & Żochowski (2020), Matsukevich (2022), Pugacewicz (2025), Connolly (2018), Council of the EU (2020–2025), U.S. Department of the Treasury (2011–2025), Eurasian Economic Commission (2015–2025), Lain (2021).

Табл. 2.5 свідчить, що процес східної інтеграції Білорусі складається з сукупності самостійних та водночас тісно пов'язаних стратегій. Вони, своєю чергою, формують комплексну систему залежності від Росії. Усі ці стратегії мають власну логіку, траєкторію розвитку та механізми впливу, але їх об'єднує те, що санкційний тиск Заходу виступає постійним каталізатором їх поглиблення.

Перший вимір – економічна інтеграція в ЄАЕС – носить переважно інституційний характер. ЄАЕС розглядався як спільний простір «вільного руху товарів, послуг і капіталу». Утім, в умовах санкційного тиску для Білорусі він виконував передусім компенсаторну функцію та слугував майданчиком економічної адаптації. Після кожної санкційної хвилі, зокрема у 2011–2012 та 2020–2021 рр., простежувалась тенденція до нарощення обсягів білоруської торгівлі на євразійському просторі. У такий спосіб Мінськ намагався замінити втрату ринків Заходу. Таким чином, ЄАЕС перетворився з платформи для розвитку на механізм виживання режиму.

Другий вимір – енергетична інтеграція – виступав ключовим елементом білорусько-російського «обмінного контракту». У наукових дослідженнях він визначається як «ресурсна рента лояльності» (Libman & Vinokurov, 2022). Умови доступу до дешевих енергоносіїв забезпечували режиму Лукашенка основу економічної стабільності. Однак після 2020 р. саме санкції проти калійної галузі, нафтопродуктів та нафтохімії зробили російські субсидії не просто важливими, а критично необхідними.

Третій вимір – фінансова інтеграція – відображає зростання залежності від російських кредитів. Якщо на початку 2000-х частина кредитних ресурсів надходила від міжнародних інституцій, то з 2011 р. провідна роль повністю перейшла до російських фінансових структур. Після 2020 р. це перетворилося на монопольний механізм підтримки білоруської економіки, що обмежило суверенітет держави у фінансовій політиці.

Четвертий вимір – «Союзна держави» – набув особливого значення після 2020 року. Інтеграційні «дорожні карти», які довгий час залишалися декларативними, були переведені в стадію практичної імплементації як форма «плати» за політичну та економічну підтримку з боку Кремля. Секундаризація білоруського суверенітету стала прямим наслідком санкційної ізоляції.

П'ятий вимір – безпекові альянси – актуалізувався після суспільно-політичної кризи 2020 р. та особливо після початку російського вторгнення в Україну у 2022 р.. Білорусь, позбавлена альтернативних партнерів у сфері оборони, була змушена розширити співпрацю в межах ОДКБ та дозволити Росії використовувати свою територію для військових операцій.

Нарешті, шостий вимір – ідеологічно-дискурсивна інтеграція – демонструє, що інтеграція до Євразійського простору має не лише матеріальну, але й символічну природу. Після 2020 року офіційний Мінськ перейшов до системного відтворення антизахідних наративів та посилення риторики «цивілізаційної єдності» з Росією. Санкції при цьому стали ключовим аргументом для конструювання образу зовнішньої загрози.

Аналіз східної інтеграції Білорусі показує, що її поглиблення не можна розглядати виключно як добровільний і самостійний стратегічний вибір політичного керівництва держави. Значною мірою цей процес є реактивним і зумовленим зовнішньополітичним тиском та економічними обмеженнями, спричиненими західними санкціями. Умови санкційної ізоляції суттєво звузили альтернативні варіанти зовнішньополітичної поведінки Мінська, що об'єктивно підштовхнуло його до поглиблення співпраці з єдиним доступним стратегічним партнером – Російською Федерацією. Кожна хвиля санкційної ескалації супроводжувалася відповідним етапом зближення з Москвою: від укладання нових енергетичних домовленостей і надання кредитної підтримки до активізації інтеграційних програм та розширення співпраці у сфері безпеки. У результаті впродовж 2020–2025 років східна інтеграція трансформувалася з інструмента балансування у системну форму залежності, що охоплює економічний, політичний, безпековий та ідеологічний виміри білоруської державності.

Одним із ключових вимірів східної інтеграції Білорусі є систематичне відтворення моделі, яку в науковій літературі позначають як обмін «економічних винагород» (economic rewards) на «політичні поступки» (political concessions). Така модель істотно поглиблює асиметричний характер відносин між Мінськом і Москвою, оскільки надає російській стороні можливість безпосередньо конвертувати економічні інструменти впливу в конкретні політичні результати. Як підкреслюють Libman і Vinokurov (2022), пострадянські інтеграційні об'єднання часто функціонують не як рівноправні інститути координації, а як механізми ієрархічної взаємодії, у межах яких домінантна держава пропонує матеріальні стимули в обмін на політичну лояльність, підтримку зовнішньополітичних ініціатив або участь у стратегічно важливих проєктах.

У білоруському випадку «економічні винагороди» виступають ключовим ресурсом залучення та утримання в орбіті російського впливу. До таких винагород належать пільгові ціни на газ і нафту, компенсаційні механізми, пов'язані з російським податковим маневром у нафтовій галузі, кредити Євразійського фонду стабілізації та розвитку, доступ до російського ринку з вищим рівнем толерантності

до державної підтримки підприємств, а також преференційні логістичні маршрути для експорту білоруської продукції. Як зазначають Dragneva та Wolczuk (2020), енергетичні та фінансові преференції в межах євразійської інтеграції були не другорядним елементом, а центральною складовою інтеграційної архітектури, що забезпечувала стабільність авторитарних режимів, які значною мірою покладалися на зовнішні субсидії для підтримання соціально-економічного балансу.

В обмін на надані економічні переваги Білорусь здійснює низку політичних та адміністративних поступок, які послідовно зміцнюють позиції Російської Федерації на регіональному та міжнародному рівнях. До таких поступок належать підтримка російських зовнішньополітичних ініціатив на міжнародних майданчиках, участь у реалізації програм «Союзної держави», погодження на макроекономічну, податкову та регуляторну уніфікацію, а також поступове відкриття білоруської транспортної, інформаційної та безпекової інфраструктури для розширеної російської присутності. Ambrosio (2017) наголошує, що подібні моделі політичних поступок є характерними для авторитарних режимів, які перебувають під сильним зовнішнім тиском: у таких умовах економічна підтримка з боку домінантної держави стає не лише інструментом стабілізації економіки, а й ключовою передумовою політичного виживання режиму.

Таким чином, східна інтеграція Білорусі після 2020 року постає не як результат рівноправного стратегічного партнерства, а як процес поступового закріплення асиметричної залежності, в межах якої економічні вигоди систематично обмінюються на звуження політичної та зовнішньополітичної автономії держави. Санкції Заходу значною мірою посилили цей механізм обміну. Втрата доступу до західних кредитів, падіння експорту до ЄС, обмеження на транзит продукції та скорочення іноземних інвестицій збільшили ціну економічної підтримки з боку Росії. У результаті Мінськ став більш схильним погоджуватися на політичні поступки, які раніше відкладав або блокував. Після 2020 року це проявилось у згоді на прискорення виконання союзних програм, розширення військової співпраці, погодження на глибшу координацію зовнішньої політики та інформаційного простору. Таким чином, санкції не створили механізм «винагород

і поступок», але перетворили його на системний інструмент інтеграційного розвитку.

У підсумку модель «економічні винагороди → політичні поступки» відображає характер східної інтеграції як процесу, що спирається на нерівномірний розподіл ресурсів та можливостей. У білоруському випадку вона стала визначальною формою взаємодії, яка не лише забезпечує короткотермінове економічне виживання, але й формує довготривалу політичну залежність від Російської Федерації, особливо у період після 2020 року.

Узагальнення результатів аналізу, здійсненого в межах розділу 2, дає підстави стверджувати, що санкції Заходу, еволюція зовнішньополітичного вектору Білорусі та поглиблення її східної інтеграції утворюють єдину, внутрішньо пов'язану конфігурацію, яка визначила трансформацію міжнародного становища країни впродовж 2000–2025 рр.. Санкції, багатовекторне балансування та інтеграція через залежність постають не як ізольовані феномени, а як взаємодоповнювані елементи довгострокової динаміки, що завершилася відмовою від політики багатовекторності та фактичною інституціоналізацією залежності від Російської Федерації.

По-перше, реконструкція історії застосування санкцій проти Білорусі показала, що санкційна політика Заходу пройшла шлях від переважно символічних, персонально орієнтованих обмежень початку 2000-х років до комплексного, багаторівневого секторального режиму після 2020 р.. Початкові санкції виконували насамперед нормативно-комунікативну функцію, фіксуючи неприйнятність авторитарних практик, але не створюючи системного економічного тиску. Натомість санкційні хвилі 2011–2014 та особливо 2020–2025 рр. істотно змінили структуру економічних можливостей білоруського режиму, уразивши ключові експортні сектори, фінансову систему та логістичну інфраструктуру. У результаті санкції перестали бути лише реакцією на окремі акти репресій і перетворилися на довгостроковий інструмент формування зовнішньополітичних обмежень для білоруської держави.

По-друге, аналіз теоретичних підходів до феномену білоруського «балансування» продемонстрував, що багатовекторність, балансування через залежність, авторитарна дипломатія маневрування, ідентифікаційне балансування та використання зовнішньополітичних маневрів для уникнення санкцій у сукупності дозволяли адекватно описувати зовнішню політику Мінська до 2020 року. Ці концепції відображали прагнення режиму отримувати вигоди від одночасної взаємодії з ЄС і Росією, використовуючи економічну та енергетичну залежність як ресурс для торгу. Водночас події після 2020 р. – делегітимація режиму на Заході, різка ескалація санкцій і трансформація характеру відносин із Росією – радикально звужили простір для балансування. Стратегія багатовекторності з тимчасового інструменту маневрування поступово перетворилася на нереалістичну модель, яка вже не відповідала новим структурним умовам.

По-третє, дослідження східної інтеграції через призму асиметричної взаємозалежності та інтеграції через залежність дозволило показати, що поглиблення співпраці Білорусі з Росією та пострадянськими наднаціональними структурами не може бути інтерпретоване лише як результат «добровільного» геополітичного вибору. ЄАЕС, «Союзна держави», кредитні механізми ЄФСР, інститути ОДКБ та ідеологічно-дискурсивна інтеграція функціонують як канали закріплення асиметрії, у межах якої Росія виступає постачальником критично важливих економічних, фінансових та безпекових ресурсів, а Білорусь – залежним одержувачем цих благ. Західні санкції у цьому контексті виконують роль каталізатора: скорочуючи кількість альтернативних джерел підтримки, вони підвищують ціну російських «економічних винагород» та посилюють готовність Мінська до політичних і безпекових поступок.

По-четверте, аналіз реакцій білоруського режиму на санкційний тиск засвідчив відсутність сталих внутрішніх реформаторських стратегій. Тимчасові «потепління» з ЄС, точкові кроки з лібералізації та спроби економічної диверсифікації виявилися короткотривалими і не призвели до інституційних змін. Натомість у критичні моменти – після 2011 та особливо після 2020 року –

домінантною відповіддю ставало поглиблення інтеграції з Росією, розширення військової співпраці, погодження на імплементацію союзних «дорожніх карт» та прийняття антизахідної дискурсивної рамки. Таким чином, санкції не лише звузили поле зовнішньополітичного маневру, а й підштовхнули режим до закріплення авторитарної траєкторії всередині країни.

Узагальнюючи, результати аналізу, представлені в розділі 2, дозволяють зробити декілька принципових і взаємопов'язаних висновків щодо впливу санкцій на трансформацію зовнішньополітичного курсу Республіки Білорусь. По-перше, санкційна політика Заходу щодо Білорусі має чітко виражений послідовний і кумулятивний характер. Кожна нова хвиля обмежувальних заходів не лише доповнювала попередні санкційні режими, а й поглиблювала вже наявні структурні обмеження, розширюючи їх як за масштабом, так і за сферою охоплення. Якщо на початкових етапах санкції виконували переважно символічну та нормативну функцію, то після 2020 року вони перетворилися на комплексний інструмент довгострокового впливу, який суттєво змінив зовнішньоекономічне та зовнішньополітичне середовище функціонування білоруської держави.

По-друге, здійснений аналіз підтверджує, що стратегія багатовекторності та балансування між Заходом і Сходом була життєздатною лише за умов відносно м'якого санкційного тиску та збереження мінімального рівня міжнародної легітимності білоруського режиму. До 2020 року Мінськ мав можливість використовувати напруженість у відносинах між Росією та Заходом як ресурс для маневру, отримуючи економічні вигоди від співпраці з обома напрямками. Однак після масових репресій, делегітимації виборчого процесу та різкого посилення санкцій ці умови фактично зникли. Втрата політичної суб'єктності на західному напрямі зробила подальше балансування структурно неможливим і позбавила білоруський режим альтернативних зовнішньополітичних опцій.

По-третє, східна інтеграція в умовах жорсткого санкційного тиску набула рис глибокої структурної залежності. Російська економічна, фінансова та безпекова підтримка перестала бути одним із елементів зовнішньополітичного вибору й перетворилася на необхідну умову економічного та політичного виживання

білоруського режиму. Поглиблення інтеграції в межах ЄАЕС, «Союзної держави» та безпекових структур супроводжувалося зростанням асиметрії у двосторонніх відносинах і поступовим обмеженням зовнішньополітичної автономії Білорусі.

Отже, санкції як чинник зовнішньополітичних змін у Республіці Білорусь доцільно розглядати як вирішальний, але опосередкований механізм впливу. Вони не спричиняють автоматичної зміни політичного режиму чи зовнішньополітичного курсу, проте істотно звужують простір можливостей для ухвалення рішень. Через обмеження альтернатив і зростання вартості зовнішньополітичного маневру санкції сприяли відходу від багатовекторності та закріпленню моделі асиметричної залежності від Російської Федерації. У цьому контексті санкційний чинник виступає ключовою аналітичною ланкою, що поєднує внутрішньополітичну динаміку Білорусі, теоретичні підходи до аналізу залежності та реальні траєкторії її зовнішньополітичного розвитку у 2000–2025 роках.

РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ САНКЦІЙ НА ЗМІНУ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОГО ВЕКТОРУ БІЛОРУСІ

3.1. Фактори зміни вектору: економічні (торговельні бар'єри), політичні (режимні санкції) та геополітичні (вплив Росії).

Зовнішньополітична трансформація Республіки Білорусь після 2020 року є результатом комплексної дії сукупності взаємопов'язаних чинників, серед яких визначальне місце посідають економічні, політичні та геополітичні наслідки санкційного тиску з боку Європейського Союзу, Сполучених Штатів Америки та їхніх міжнародних партнерів. Санкції, запроваджені у відповідь на фальсифікацію президентських виборів, масові репресії проти громадянського суспільства та системні порушення базових прав і свобод, стали не лише інструментом зовнішньополітичного примусу, а й довгостроковим структурним фактором, який істотно трансформував умови функціонування зовнішньої політики Білорусі. У цьому сенсі санкційний режим виступив каталізатором глибинних змін, що звузили можливості для збереження традиційної багатовекторності та сприяли поступовій переорієнтації зовнішньополітичного курсу держави (Matsukevich, 2022).

До 2020 року офіційний Мінськ послідовно реалізовував стратегію балансування між Сходом і Заходом, використовуючи конкуренцію між Європейським Союзом і Російською Федерацією як інструмент максимізації власної зовнішньополітичної автономії. Така модель дозволяла білоруському керівництву поєднувати економічні вигоди від співпраці з ЄС, включно з доступом до європейських ринків і транзитної інфраструктури, із безпековими, енергетичними та фінансовими преференціями з боку Росії. Політика багатовекторності виконувала не лише зовнішньоекономічну, а й внутрішньополітичну функцію, створюючи простір для маневру та зменшуючи ступінь залежності від будь-якого одного зовнішнього актора.

Однак після 2020 року санкційний режим Заходу істотно трансформував міжнародне середовище, у якому діяла Білорусь, зробивши політику

багатовекторності фактично нежиттєздатною. Запровадження масштабних обмежувальних заходів не лише ускладнило співпрацю з ЄС, а й зруйнувало інституційні та економічні передумови для підтримання рівноваги між різними зовнішніми напрямками. У результаті зовнішньополітичний вибір Білорусі дедалі більше визначався не прагматичним балансуванням, а структурними обмеженнями, зумовленими санкційним тиском і звуженням альтернативних варіантів інтеграції.

Економічний вимір санкційного впливу виявився одним із найбільш відчутних для Білорусі, оскільки саме економічна взаємодія з ЄС тривалий час становила матеріальну основу багатовекторної зовнішньої політики. До запровадження жорстких санкцій Європейський Союз залишався другим за значенням торговельним партнером держави після Російської Федерації. За оцінками Центру соціально-економічних досліджень CASE, у 2018–2019 роках на країни ЄС припадало близько 18–20 % білоруського експорту. При цьому ключову роль відігравали стратегічні для національної економіки товари, зокрема калійні добрива, нафтопродукти та продукція машинобудування, які забезпечували значну частку валютних надходжень і сприяли підтриманню макроекономічної стабільності (Åslund & Hagemeyer, 2021).

Секторальні санкції Європейського Союзу, запроваджені у 2021 році, були цілеспрямовано орієнтовані саме на ці стратегічні галузі, що зумовило їхній системний і довгостроковий вплив на білоруську економіку. Обмеження експорту калійних добрив, які до санкційного періоду забезпечували до 10 % валютних надходжень, а також заборона транзиту через порти Балтійських держав призвели до різкого зростання логістичних витрат і ускладнення доступу до традиційних ринків збуту. Це, своєю чергою, знизило конкурентоспроможність білоруської продукції на світових ринках та обмежило можливості для диверсифікації зовнішньоекономічних зв'язків. За оцінками Vienna Institute for International Economic Studies, сукупні економічні втрати Білорусі від санкцій у 2021–2022 роках могли становити до 2–3 % валового внутрішнього продукту щорічно з

урахуванням непрямих ефектів, пов'язаних зі зменшенням інвестицій, зростанням транзакційних витрат і погіршенням фінансового клімату (wiiw, 2021).

У середньостроковій перспективі такі втрати не лише обмежили економічні ресурси держави, а й істотно зменшили її здатність підтримувати самостійну та гнучку зовнішньополітичну лінію. Відтак економічні санкції стали ключовим чинником, що підірвав матеріальну основу багатовекторності та створив передумови для прискореного зсуву зовнішньополітичного вектору Білорусі у бік східної інтеграції.

Для системного та наочного відображення економічних наслідків санкційного тиску доцільно порівняти ключові показники зовнішньої торгівлі Республіки Білорусь у докризовий період та після запровадження жорстких секторальних обмежень. Таке зіставлення дає змогу простежити структурні зрушення у географії торговельних потоків, зміну ролі основних зовнішньоекономічних партнерів, а також оцінити ступінь звуження можливостей для диверсифікації експорту. Узагальнені дані щодо структури зовнішньої торгівлі Білорусі до та після 2020 року подано в табл. 3.1.

Таблиця 3.1 - Зміна структури зовнішньої торгівлі Білорусі (до і після 2020 р.)

Показник	2018–2019 рр.	2022–2023 рр.
Частка ЄС у експорті Білорусі	18–20 %	<10 %
Частка Росії у зовнішній торгівлі	~49 %	>60 %
Основні експортні товари	Нафтопродукти, калій, машинобудування	Нафтопродукти, калій (переорієнтація на РФ)
Доступ до портової інфраструктури ЄС	Вільний	Обмежений / заблокований
Транзакційні витрати	Відносно низькі	Значно зросли

Джерело: складено авторкою на основі: Åslund & Hagemejer (2021); Libman & Vinokurov (2022).

Дані, проілюстровані в таблиці 3.1, дозволяють стверджувати, що модель зовнішньої торгівлі Республіки Білорусь зазнала комплексної трансформації, що була продиктована санкційним тиском після 2020 року. Стрімке скорочення частки ЄС в експорті білоруських товарів слугує найбільш виразним проявом цих змін. Така тенденція свідчить про прямий ефект секторальних санкцій ЄС, спрямованих проти провідних експортних галузей. Крім того, вона є результатом сукупності

непрямих наслідків, зокрема ускладнення логістики, фінансових операцій, страхування перевезень та вихід до європейської транспортних та портових систем. Водночас відмова європейських контрагентів від співпраці з білоруськими компаніями в умовах санкційної невизначеності сприяла подальшому скороченню торговельних потоків, навіть у секторах, які формально не перебували під прямими обмеженнями. Таким чином, санкційний вплив набув кумулятивного характеру, виходячи за межі суто юридичних заборон і формуючи загальне середовище економічної ізоляції.

Паралельно з цим спостерігається суттєве зростання ролі Російської Федерації у зовнішній торгівлі Білорусі. Частка Росії перевищила 60 %, що свідчить не лише про переорієнтацію торговельних потоків, а й про посилення структурної асиметрії у двосторонніх економічних відносинах. Зростання цієї залежності обмежує можливості Мінська для географічної диверсифікації експорту та підвищує вразливість економіки до рішень домінуючого партнера. Зміна структури основних експортних товарів і їх переорієнтація на російський ринок демонструють вимушений характер трансформації, спричинений втратою альтернативних каналів збуту, а не свідомою стратегією довгострокового розвитку.

Додатковим негативним чинником стала фактична втрата доступу до портової інфраструктури Європейського Союзу, яка традиційно використовувалася для експорту калійних добрив і нафтопродуктів. Перенаправлення експортних потоків через російські порти або альтернативні маршрути супроводжувалося істотним зростанням транзакційних витрат, подовженням логістичних ланцюгів і зниженням маржинальності білоруського експорту. У сукупності це зменшило конкурентоспроможність білоруської продукції на світових ринках і посилило залежність від російської логістичної інфраструктури. Таким чином, аналіз показників зовнішньої торгівлі дозволяє дійти висновку, що санкції мали не лише короткостроковий економічний ефект, а й спричинили глибинні структурні зрушення в економіці Білорусі. Ці зміни підірвали матеріальну основу багатовекторної зовнішньої політики, яка

передбачала балансування між західним і східним напрямками, та фактично закріпили східний економічний вектор як домінуючий.

Водночас економічні наслідки санкцій не вичерпують усього спектра чинників, що зумовили зміну зовнішньополітичного вектору Республіки Білорусь. Торговельні обмеження та зростання економічної залежності від Російської Федерації супроводжувалися не менш значущими політичними трансформаціями, пов'язаними із запровадженням так званих режимних санкцій. На відміну від економічних обмежень, які впливали передусім на матеріальні ресурси держави, політичні санкції були спрямовані безпосередньо на міжнародну легітимність білоруського режиму, формати дипломатичної взаємодії та інституційні основи зовнішньої політики. Саме в цьому вимірі санкційний тиск спричинив не лише подальше звуження можливостей співпраці із Заходом, а й глибинну зміну логіки ухвалення зовнішньополітичних рішень, що зумовлює необхідність окремого аналізу політичних наслідків санкційного впливу. З огляду на комплексний характер режимних санкцій та їхній багатовимірний вплив на зовнішньополітичну поведінку Республіки Білорусь, виникає об'єктивна потреба у більш ґрунтовній систематизації ключових політичних змін, що відбулися після 2020 року. На відміну від економічних обмежень, які передусім впливають на матеріальні ресурси держави, режимні санкції мають чітко виражений політико-інституційний характер і спрямовані безпосередньо на легітимність влади, формати міжнародної взаємодії та символічний статус держави у зовнішньополітичному просторі.

Політичні санкції істотно трансформували формат відносин Білорусі з Європейським Союзом, США та іншими західними акторами, перевівши їх із режиму обмеженого діалогу до фактичної дипломатичної ізоляції. Водночас їхній вплив не обмежився зовнішнім виміром. Санкційний тиск сприяв зміні внутрішньої логіки функціонування білоруського політичного режиму, посиленню авторитарної консолідації, зростанню ролі силових інститутів і згортанню будь-яких механізмів політичного балансування.

Водночас важливим, хоча й менш формалізованим інструментом взаємодії Білорусі із західними державами в умовах санкційної ізоляції став механізм обміну

політичними в'язнями. Звільнення окремих в'язнів перетворилось на особливий інструмент "обмеженої дипломатії", який дозволяє Мінську підтримувати точкові контакти із Заходом попри політичну ізоляцію.

Практика звільнення або обміну політичних в'язнів не є новою для білоруського режиму, однак після 2020 року вона набула більш виразного прагматичного та інструментального характеру. Якщо у попередні періоди (зокрема у 2008–2016 рр.) звільнення політв'язнів розглядалося як елемент політики «часткових поступок» у межах ширшої стратегії нормалізації відносин із Європейським Союзом, то в умовах постсанкційної ізоляції ця практика трансформувалася у механізм точкового торгу. Мова йде вже не про покращення відносин у довгостроковій перспективі, а про прагнення отримати ситуативні досягнення конкретних політичних, економічних чи іміджевих результатів у відповідь на окремі дії західних партнерів.

Подальші обміни та звільнення політичних ув'язнених, зокрема у 2023–2026 роках, частіше здійснювались в межах неформальних контактів із Заходом, зокрема із США та країнами ЄС. За таких обставин до гуманітарного компонента додається політичний, оскільки політв'язні фактично стають важелем впливу в переговорах. Це дозволяє білоруському керівництву частково компенсувати дефіцит зовнішньополітичних важелів в умовах санкційного тиску, створюючи можливість для обмеженого, але стратегічно важливого діалогу.

Крім того, така практика має і внутрішньополітичний вимір. З одного боку, вона демонструє здатність режиму контролювати ситуацію та вибірково реагувати на зовнішній тиск, з іншого – дозволяє формувати образ «керованої гнучкості», що може використовуватися у комунікації як із внутрішньою аудиторією, так і з міжнародними партнерами. Водночас вибірковість звільнень підкреслює їхню політичну мотивованість і підтверджує інструментальний характер цього механізму.

Для західних держав участь у подібних обмінах має подвійний характер. З одного боку, вона відповідає гуманітарним цілям і сприяє звільненню осіб, які утримуються з політичних мотивів, що є важливим з точки зору прав людини та

міжнародного гуманітарного порядку денного. З іншого – існує ризик інституціоналізації практики, за якої політичні репресії фактично перетворюються на інструмент зовнішньополітичного торгу. Це створює складну дилему: досягнення короткострокових гуманітарних результатів може потенційно стимулювати подальше використання репресій як засобу тиску.

У цьому сенсі обміни політв'язнів стають елементом багаторівневої взаємодії між санкційною політикою та обмеженою дипломатичною комунікацією. Вони не лише доповнюють санкційний режим, але й частково змінюють його функціонування, додаючи до нього компонент неформальних переговорів і «тихої дипломатії». Такий підхід дозволяє зберігати канали впливу навіть у ситуації глибокої політичної конфронтації.

Таким чином, у сучасних умовах обмін політичними в'язнями виконує функцію своєрідного «паралельного дипломатичного каналу», що існує поряд із формальною ізоляцією Білорусі. Він не змінює загальної конфронтаційної логіки відносин із Заходом, проте дозволяє підтримувати мінімальний рівень взаємодії, вирішувати окремі гуманітарні питання та використовувати їх як інструмент політичного впливу. У ширшому контексті це свідчить про трансформацію дипломатичних практик Білорусі, які в умовах санкцій дедалі більше набувають неформального, ситуативного та інструментального характеру, поєднуючи елементи тиску, торгу та обмеженої співпраці.

Крім того, режимні санкції мали суттєвий вплив на дискурсивні стратегії офіційного Мінська. У відповідь на міжнародну ізоляцію відбулося переосмислення образу Заходу як «ворожого» та нелегітимного актора, тоді як співпраця з Російською Федерацією почала позиціонуватися не лише як прагматичний вибір, а як єдино можливий шлях забезпечення стабільності та безпеки. У даному контексті санкції значною мірою стали визначальними у новій зовнішньополітичній риторичі та обґрунтували відмову від багатовекторності.

Порівняльний аналіз основних елементів зовнішньої політики держави до та після запровадження обмежень дозволяє встановити не лише зміни у форматах співпраці, але й структурні трансформації зовнішньополітичного курсу.

Узагальнені результати цього порівняльного аналізу подано в таблиці 3.2, яка слугує основою для подальшого аналізу політичного виміру санкційного впливу.

Таблиця 3.2 - Політичні наслідки режимних санкцій для зовнішньої політики Білорусі

Вимір	До 2020 р.	Після 2020 р.
Формат відносин з ЄС	Обмежений діалог	Фактична ізоляція
Перспектива асоціації	Теоретично можлива	Повністю відсутня
Міжнародна легітимність	Частково збережена	Суттєво підірвана
Внутрішня політична динаміка	Балансування	Авторитарна консолідація
Офіційна риторика	Прагматична	Антизахідна

Джерело: складено авторкою на основі: Council of the EU (2025); Freedom House (2024).

Дані, наведені в табл. 3.2, свідчать про якісну зміну політичного виміру зовнішньої політики Республіки Білорусь після 2020 року під впливом режимних санкцій. Перехід від обмеженого, але все ж наявного діалогу з Європейським Союзом до фактичної політичної ізоляції означав втрату інституційних каналів взаємодії, які раніше дозволяли Мінську зберігати мінімальний простір для маневру у відносинах із Заходом. Повне зникнення перспективи асоціації з ЄС засвідчує не лише припинення політичної співпраці, а й структурне самовиключення Білорусі з європейських інтеграційних процесів унаслідок невідповідності базовим демократичним критеріям. Суттєве підірвання міжнародної легітимності білоруського режиму стало одним із ключових наслідків режимних санкцій, що обмежило можливості держави брати участь у багатосторонніх форматах співпраці та звузило коло потенційних зовнішньополітичних партнерів.

У внутрішньополітичному вимірі санкції сприяли переходу від відносного балансування до авторитарної консолідації влади, оскільки зовнішній тиск був інтегрований у внутрішній дискурс як загроза суверенітету та виправдання подальшого згортання політичних свобод. Зміна офіційної риторики з прагматичної на відверто антизахідну відображає глибинну трансформацію ідеаційного виміру зовнішньої політики, у межах якої Європейський Союз почав конструюватися як «ворожий інший», тоді як співпраця з Російською Федерацією

набула статусу стратегічної необхідності. У сукупності ці процеси демонструють, що режимні санкції мали не лише обмежувальний характер, а й виступили чинником переосмислення зовнішньополітичних пріоритетів Білорусі, остаточно закріпивши відхід від західного вектору розвитку.

Отже, економічні та політичні наслідки санкційного тиску не лише обмежили зовнішньополітичні альтернативи Республіки Білорусь, а й сформували структурний вакуум у системі її міжнародних зв'язків. Втрата доступу до західних економічних ресурсів, інституційних форматів співпраці та джерел політичної легітимності об'єктивно підвищила значення тих акторів, які були готові компенсувати наслідки міжнародної ізоляції. У цьому контексті вирішального значення набуває геополітичний чинник, пов'язаний із роллю Російської Федерації, яка виступила ключовим зовнішнім партнером і водночас головним бенефіціаром трансформації зовнішньополітичного курсу Білорусі. Саме аналіз російського впливу дозволяє пояснити, яким чином санкційна ізоляція Заходу була трансформована у процес поглиблення східної інтеграції та поступового обмеження зовнішньополітичної автономії білоруської держави.

Геополітичний чинник, пов'язаний із роллю Російської Федерації, став визначальним у процесі остаточного переорієнтування зовнішньої політики Республіки Білорусь після 2020 року. Санкційна ізоляція з боку Заходу істотно звузила поле зовнішньополітичного маневру Мінська та об'єктивно підвищила значення Москви як єдиного актора, здатного забезпечити економічну, фінансову та безпекову підтримку білоруському режиму. У таких умовах відносини з Росією перестали бути одним із елементів багатовекторної стратегії й трансформувалися у системоутворюючий чинник зовнішньої політики держави (Matsukevich, 2022).

Економічна підтримка Росії відіграла ключову роль у пом'якшенні короткострокових наслідків санкцій. Москва надала Мінську фінансові кредити, погодилася на реструктуризацію частини боргових зобов'язань, а також зберегла пільгові умови постачання енергоносіїв. Згідно експертним оцінкам, у 2021–2023 роках обсяг російської економічної підтримки сягав мільярди доларів США. Це дозволило запобігти макроекономічній кризі та стабілізувати державні фінанси.

Утім, ця підтримка поглибила залежність Білорусі від російських ринків, фінансових механізмів і логістичної системи (Pugacewicz, 2025).

Разом з тим критичного значення набув безпековий компоненту російсько-білоруських відносин. Військово-політична співпраця в межах «Союзної держави» та ОДКБ суттєво посилилась після 2020 року. Передусім це позначилось у кількості спільних навчань, нарощуванні російської військової присутності на території Білорусі та загальному посиленні координації в оборонній галузі.

Після початку повномасштабної війни проти України у 2022 році геополітичний вплив Росії суттєво посилювався, що спричинило впровадження додаткових санкційних обмежень та погіршення міжнародних позицій Мінську. Хоча Білорусь формально не брала безпосередньої участі у бойових діях, використання її території, інфраструктури та повітряного простору в межах російських військових операцій призвело до сприйняття Мінська як співучасника агресивних дій Російської Федерації. Це, своєю чергою, стало підставою для подальшого розширення санкцій з боку ЄС, США та інших західних держав, а також остаточно унеможливило відновлення будь-яких форматів політичного діалогу із Заходом.

У геополітичному вимірі війна в Україні прискорила процес інтеграції Білорусі до російського військово-стратегічного простору. Поглиблення військової координації, зростання кількості спільних навчань і посилення присутності російських військових елементів на території Білорусі ще більше звузили зовнішньополітичну автономію держави та посилили її залежність від рішень Москви. Водночас війна істотно змінила регіональне безпекове середовище, в якому Білорусь опинилася в умовах фактичної міжнародної ізоляції, що зробило російську підтримку не лише бажаною, а й критично необхідною для збереження режимної стабільності.

Важливим також є ідеологічний та дискурсивний аспект геополітичного впливу Росії. У відповідь на санкції Заходу білоруський політичний режим поступово переосмислив власну зовнішньополітичну ідентичність, інтегруючи у офіційну риторику наративи про «цивілізаційну близькість» з Росією, спільну

історичну пам'ять та необхідність колективної протидії «зовнішньому тиску». Антизахідний дискурс, що посилювався після 2020 року, сприяв легітимації поглиблення східної інтеграції в очах внутрішньої аудиторії та виправдовував поступове скорочення зовнішньополітичної самостійності як «вимушений, але раціональний вибір» (Słowikowski, 2024).

У геополітичному вимірі Росія виступила не лише як компенсатор економічних і політичних втрат Білорусі від санкцій, а й як актор, зацікавлений у довгостроковому закріпленні цієї залежності. Поглиблення інтеграції в межах «Союзної держави», синхронізація зовнішньополітичних позицій і координація дій на міжнародних майданчиках поступово трансформували Білорусь із суб'єкта багатовекторної дипломатії у залежного партнера російської зовнішньополітичної стратегії. У цьому контексті східна інтеграція набуває не добровільного, а структурно зумовленого характеру, визначеного поєднанням санкційного тиску Заходу та активної геополітичної стратегії Москви.

Отже, геополітичний вплив Російської Федерації на Республіку Білорусь після 2020 року проявився не в одному окремому вимірі, а у взаємопов'язаній сукупності економічних, безпекових та ідеологічних чинників. Санкційна ізоляція з боку Заходу створила умови, за яких російська підтримка стала ключовим ресурсом збереження стабільності білоруського режиму, водночас поступово трансформуючи характер двосторонніх відносин у бік зростаючої асиметрії. Для комплексного аналізу цих змін доцільно систематизувати основні напрями та динаміку російського впливу на Білорусь у докризовий період і після 2020 року, що дозволяє наочно простежити еволюцію ролі Росії у формуванні зовнішньополітичного вектору держави. Узагальнені характеристики цієї еволюції подано в табл. 3.3.

Таблиця 3.3 - Еволюція російського впливу на Білорусь після 2020 року

Параметр	До 2020 р.	Після 2020 р.
Характер економічної підтримки	Інструмент торгу	Критична необхідність
Фінансова залежність	Помірна	Висока
Безпекова співпраця	Формальна	Стратегічна
Зовнішньополітична автономія	Відносна	Значно обмежена

Інтеграційні механізми	Декларативні	Інституційно закріплені
------------------------	--------------	-------------------------

Джерело: складено авторкою на основі: Matsukevich (2022); Słowikowski (2024).

Дані, узагальнені в табл. 3.3, демонструють якісну трансформацію характеру російського впливу на Республіку Білорусь після 2020 року – від відносно гнучкої та ситуативної взаємодії до системної й асиметричної залежності. Якщо до 2020 року економічна підтримка з боку Російської Федерації використовувалася Мінськом як інструмент переговорного торгу в межах багатовекторної політики, то після запровадження масштабних санкцій вона набула статусу критично необхідного ресурсу для підтримання макроекономічної стабільності. Зростання фінансової залежності від російських кредитів, енергетичних субсидій і логістичної інфраструктури суттєво обмежило можливості Білорусі для самостійного визначення економічних і зовнішньополітичних пріоритетів.

Паралельно відбулася еволюція безпекової співпраці, яка з формальної участі у союзницьких структурах переросла у стратегічну інтеграцію, що включає координацію оборонної політики та використання білоруської території в ширшому військово-стратегічному контексті. Це безпосередньо позначилося на рівні зовнішньополітичної автономії держави, яка з відносної трансформувалася у значно обмежену. Зміни торкнулися й інтеграційних механізмів: якщо раніше вони мали переважно декларативний характер і слугували інструментом політичного маневру, то після 2020 року набули інституційно закріплених форм, що ускладнює можливість перегляду або корекції зовнішньополітичного курсу. У сукупності ці тенденції свідчать про те, що геополітичний чинник у вигляді російського впливу став ключовим елементом трансформації зовнішньої політики Білорусі, остаточно закріпивши її орієнтацію на східну інтеграцію в умовах санкційного тиску Заходу.

Важливим, хоча й менш домінуючим у порівнянні з Російською Федерацією, є вплив Китайської Народної Республіки на Республіку Білорусь у контексті санкційної ізоляції після 2020 року. В умовах обмеження доступу до західних ринків, фінансових ресурсів та інституційних механізмів співпраці Китай

поступово набув значення альтернативного зовнішньоекономічного партнера, здатного частково компенсувати наслідки санкційного тиску.

Економічна взаємодія між Білоруссю та КНР розвивається передусім у межах ініціативи «Один пояс, один шлях», у якій Білорусь позиціонується як важливий транзитний вузол між Європою та Азією. Ключову роль у цій співпраці відіграє Китайсько-білоруський індустріальний парк «Великий камінь». Він позиціонується як інвестиційний проєкт та майдинчик для залучення технологій, капіталу і виробництв КНР. Сьогодні за умов санкцій цей проєкт слугує інструментом диверсифікації економічних зав'язків.

Вплив КНР у фінансовому вимірі реалізується шляхом надання кредитів, залучення інвестицій та використання альтернативних платіжних систем, які частково обходять санкції Заходу. Зокрема, співпраця з китайськими банками та використання юаня у двосторонніх розрахунках створюють додаткові можливості для підтримання зовнішньоекономічної діяльності Білорусі в умовах санкцій.

Водночас, на відміну від Російської Федерації, Китай не виступає безпековим гарантом білоруського режиму та утримується від глибокого політичного залучення у внутрішні чи регіональні конфлікти. Китайська стратегія щодо Білорусі має переважно прагматичний і економічно орієнтований характер, що обмежує її потенціал як повноцінної альтернативи російському впливу. Крім того, обсяги китайських інвестицій і торгівлі, хоча й зростають, не здатні повною мірою компенсувати втрати від скорочення співпраці з Європейським Союзом. Таким чином, Китайська Народна Республіка відіграє роль важливого, але допоміжного актора у трансформації зовнішньої політики Білорусі в умовах санкцій. Її вплив сприяє частковій економічній адаптації до нових умов, однак не змінює загальної тенденції до зростання залежності від Російської Федерації. У цьому контексті китайський напрям можна розглядати як елемент обмеженої диверсифікації, який не відновлює багатовекторність, а лише пом'якшує наслідки її втрати.

Проведений емпіричний аналіз свідчить, що зміна зовнішньополітичного вектору Республіки Білорусь після 2020 року була зумовлена сукупною дією економічних, політичних та геополітичних чинників, які функціонували у

взаємному підсиленні. Економічні санкції та торговельні обмеження істотно підірвали матеріальну основу багатовекторної зовнішньої політики, призвівши до скорочення співпраці з Європейським Союзом і вимушеної переорієнтації зовнішньоекономічних зв'язків на Російську Федерацію. Зростання транзакційних витрат, втрата доступу до європейської інфраструктури та концентрація експорту на одному ринку створили умови для посилення економічної залежності Білорусі від східного напрямку.

Політичні, або режимні, санкції мали не менш значущий вплив, оскільки вони фактично унеможливили інституційний діалог між Білоруссю та Заходом і призвели до втрати міжнародної легітимності білоруського режиму. Відсутність перспектив асоціації з ЄС та політична ізоляція сприяли внутрішній авторитарній консолідації влади та закріпленню антизахідної риторики, що ще більше обмежило можливості для перегляду зовнішньополітичного курсу. У таких умовах східний вектор перестав бути елементом політичного вибору і перетворився на структурну необхідність.

Вирішальну роль у закріпленні цієї трансформації відіграв геополітичний чинник у вигляді посиленого впливу Російської Федерації. Економічна, фінансова та безпекова підтримка з боку Москви частково компенсувала негативні наслідки санкцій, але водночас сприяла формуванню асиметричної моделі інтеграції, у межах якої зовнішньополітична автономія Білорусі була суттєво обмежена. Інституціоналізація інтеграційних механізмів і поглиблення безпекової співпраці закріпили східну орієнтацію Білорусі як домінантний і малореверсивний напрям її зовнішньої політики. Таким чином, санкції виступили не лише інструментом зовнішнього тиску, а й системоутворюючим чинником трансформації зовнішньополітичного вектору Білорусі, який зумовив перехід від багатовекторної моделі до формату структурно обмеженої східної інтеграції.

3.2. Порівняльний аналіз: відмінності асоціації з ЄС (умовність, демократичні реформи) та інтеграції з ЄАЕС

Після 2020 року зовнішньополітичний вибір Республіки Білорусь дедалі менше може бути охарактеризований як класичне «балансування» між Сходом і Заходом, яке тривалий час слугувало основою зовнішньополітичної стратегії офіційного Мінська. Натомість він усе більше постає як результат дії структурних обмежень, сформованих поєднанням санкційного тиску з боку західних держав та режиму фактичної міжнародної ізоляції. У цих умовах простір для маневру у зовнішній політиці істотно звузився, а вибір інтеграційного напрямку дедалі більше визначається не стратегічними преференціями, а наявністю або відсутністю доступних альтернатив. Саме в цьому контексті порівняльний аналіз двох інтеграційних моделей – європейської (асоціація або зближення з Європейським Союзом) та євразійської (інтеграція в межах Євразійського економічного союзу) – дозволяє пояснити, чому для Мінська «західна» траєкторія розвитку виявилася фактично заблокованою, тоді як «східна» істотно посилилася, попри очевидне зростання асиметричної залежності від домінуючого партнера.

Європейська інтеграційна логіка у відносинах із країнами спільного сусідства традиційно ґрунтується на принципі умовності, який передбачає чіткий зв'язок між рівнем співпраці та відповідністю держави-партнера базовим політичним і правовим стандартам ЄС. Поглиблення відносин можливе лише за умови поступового наближення до демократичних норм, забезпечення верховенства права, поваги до прав людини, а також проведення інституційних і структурних реформ. У практичному вимірі це означає, що Європейський Союз пропонує країнам-партнерам комплекс економічних та інституційних вигод – доступ до внутрішнього ринку, участь у програмах фінансової та технічної допомоги, секторальну інтеграцію – в обмін на внутрішньополітичні та правові трансформації. Саме ця логіка лежить в основі ініціативи Східного партнерства як ключового інструменту взаємодії ЄС із державами східного сусідства (European External Action Service, 2025).

Для Республіки Білорусь ключова проблема полягала в тому, що така модель співпраці з ЄС передбачала трансформацію політичного режиму, тоді як внутрішньополітична динаміка після 2020 року, навпаки, характеризувалася тенденціями до авторитарної консолідації. Посилення репресивних практик, згортання політичної конкуренції, системний тиск на незалежні медіа та громадянське суспільство вступили у прямий конфлікт із вимогами європейської умовності. Для білоруського режиму механізм умовності перетворився на бар'єр, який унеможлиблює розширення співпраці з ЄС. Вона стає можливою виключно за умов суттєвих зміни зовнішньополітичної стратегії.

Санкційна політика Європейського Союзу 2024–2025 рр. демонструє динаміку розвитку та офіційного закріплення. Про це свідчить ініційоване розширення санкцій Радою ЄС у грудні 2025 року, метою яких є реакція на гібридні загрози проти держав-членів ЄС (Council of the European Union, 2025a). Такий крок демонструє, що санкції набувають дедалі більш комплексного характеру та закріплюються як довгостроковий інструмент впливу, а не тимчасова реакція на окремі політичні події. Це має принципове значення для порівняльного аналізу інтеграційних моделей, оскільки свідчить: потенційне «повернення» Білорусі до звичних форматів взаємодії з Європейським Союзом стає ще менш імовірним. Санкційний режим отримує нові юридичні підстави та розширені рамки застосування, що додатково ускладнює можливість відновлення політичного діалогу без глибоких внутрішніх змін.

Євразійська інтеграційна модель, навпаки, ґрунтується переважно на економічній та міжурядовій логіці. Формально вона спрямована на забезпечення вільного руху товарів, послуг, капіталу та робочої сили, а також на проведення узгодженої або гармонізованої політики у визначених сферах економічної взаємодії (Eurasian Economic Union, n.d.). Принциповою відмінністю цієї моделі є відсутність політичної умовності: ЄАЕС не висуває вимог щодо типу політичного режиму, рівня демократичності чи дотримання стандартів прав людини. У практичному вимірі це означає, що Білорусь може отримувати економічні вигоди – збереження доступу до ключових ринків збуту, логістичні маршрути, виробничу

кооперацію та фінансову підтримку – без необхідності проведення демократичних реформ. Саме тому в умовах санкційного тиску та політичної ізоляції з боку Заходу євразійський напрям виглядає для Мінська «простішим» з точки зору внутрішньополітичних витрат. Водночас така інтеграція супроводжується підвищеними ризиками для зовнішньополітичної автономії, оскільки домінуюча роль у ЄАЕС належить Російській Федерації, що посилює асиметричний характер взаємодії.

Для системного й наочного узагальнення виявлених відмінностей доцільно звести ключові характеристики обох інтеграційних моделей у порівняльну таблицю, що дозволяє не лише простежити їхні спільні риси, а й чітко зафіксувати принципові розбіжності за базовими критеріями аналізу. Такий формат подання матеріалу сприяє кращому розумінню структурних особливостей кожної моделі та полегшує подальшу інтерпретацію отриманих результатів. Узагальнені параметри цього порівняння подано в табл. 3.4, яка слугує інструментом структурованого аналізу та водночас логічною основою для формування подальших аналітичних висновків щодо зовнішньополітичного вибору Республіки Білорусь.

Таблиця 3.4 – ЄС vs ЄАЕС: ключові відмінності інтеграційних моделей для Білорусі

Критерій	Зближення/асоціація з ЄС	Інтеграція з ЄАЕС
Основна логіка	Нормативна (цінності + правила)	Переважно економічна (ринок + координація)
Умовність	Висока: реформи як умова поглиблення	Низька: політичні вимоги мінімальні
Ключові вимоги	Демократія, права людини, верховенство права	Відсутність демократичних критеріїв
Інструменти стимулу	Доступ до програм/ринків, секторальна інтеграція	Доступ до спільного ринку, кооперація, логістика
Інструменти тиску	Санкції, обмеження контактів	Економічний вплив домінуючого партнера (де-факто)
Ризики для автономії	Регуляторна адаптація, але без «опіки» в безпеці	Висока асиметрія через домінування РФ
Політична «ціна»	Лібералізація та інституційні зміни	Консервація режиму, але зростання залежності

Джерело: складено авторкою на основі: *European External Action Service (2025); Council of the European Union (2025a); Eurasian Economic Union (n.d.)*.

Наведені в табл. 3.4 дані дозволяють зробити висновок, що європейська та євразійська інтеграційні моделі репрезентують принципово різні підходи до включення держави у наднаціональні політико-економічні структури, що має безпосередні наслідки для зовнішньополітичної автономії та внутрішньополітичної динаміки Республіки Білорусь. Європейська модель інтеграції має виразно трансформаційний характер і ґрунтується на поєднанні нормативних принципів і правових механізмів, відповідність яким розглядається як необхідна умова поглиблення співпраці. Високий рівень умовності означає, що економічні та інституційні вигоди, які пропонує Європейський Союз, є нерозривно пов'язаними з проведенням демократичних реформ, дотриманням прав людини та забезпеченням верховенства права.

Для Білорусі після 2020 року така логіка інтеграції виявилася практично непридатною. Внутрішньополітичний розвиток держави був спрямований у бік авторитарної консолідації, що супроводжувалося системними репресіями, згортанням політичної конкуренції та обмеженням діяльності незалежних медіа і громадянського суспільства. За цих умов механізм умовності ЄС втратив стимулюючу функцію та перетворився на структурний бар'єр, який об'єктивно унеможливив поглиблення відносин. Інструменти тиску, насамперед санкції та обмеження політичних контактів, стали домінуючою формою взаємодії між Мінськом і Брюсселем, що ще більше звузило простір для зовнішньополітичного маневру.

Важливим чинником, який посилив цю тенденцію, стала повномасштабна війна Російської Федерації проти України. У межах європейської інтеграційної логіки це означало появу додаткового, безпекового виміру умовності: до вимог щодо демократії та прав людини додалися питання регіональної безпеки, дотримання принципів міжнародного права та протидії гібридним загрозам. Таким чином, війна в Україні ще більше ускладнила будь-які перспективи асоціації або навіть часткового відновлення політичного діалогу між Білоруссю та ЄС.

На противагу цьому, євразійська інтеграційна модель, представлена ЄАЕС, базується на принципово іншій логіці. Її основою є економічна доцільність та міждержавна координація, що не супроводжується вимогами щодо типу політичного режиму або рівня демократичності. Відсутність політичної умовності дозволяє Білорусі зберігати чинну внутрішньополітичну модель та водночас отримувати економічні вигоди у вигляді доступу до спільного ринку, виробничої кооперації та логістичної підтримки. У короткостроковій перспективі така інтеграція виглядає більш доступною та менш затратною з точки зору внутрішньополітичних змін.

Водночас війна в Україні надала євразійській інтеграції нового, виразно геополітичного виміру. Поглиблення військово-політичної координації з Російською Федерацією, зростання ролі союзницьких зобов'язань та залучення Білорусі до ширших безпекових процесів у регіоні призвели до того, що економічна інтеграція в межах ЄАЕС дедалі тісніше переплітається з безпековою та зовнішньополітичною залежністю. Домінування Росії у євразійських інтеграційних структурах зумовлює високий рівень асиметрії у відносинах і створює ризики для зовнішньополітичної автономії Білорусі, зокрема у сфері стратегічних рішень та міжнародного позиціонування.

Еволюція санкційної політики 2024–2025 років посилила відмінності між інтеграційними моделями. Посилення санкційного тиску ЄС закріпило конфронтаційний формат співпраці з Білоруссю. За таких умов «європейський варіант» інтеграції супроводжується низкою значних політико-правових факторів, що робить його практично недосяжним для білоруського режиму. Отже, посилення євразійської інтеграції Білорусі після 2020 року є наслідком не стільки привабливості цієї моделі, скільки сукупності структурних обмежень, сформованих санкційним тиском, міжнародною ізоляцією та погіршенням безпекового середовища. Європейська модель залишається трансформаційною, але фактично заблокованою, тоді як євразійська – доступною, проте асиметричною і такою, що поступово звужує простір зовнішньополітичної автономії Республіки Білорусь.

Отже, європейська та євразійська інтеграційні моделі передусім різняться вимогами до внутрішньополітичного розвитку та природі економічних вигод. Крім того, ця відмінність простежується і у підходах до реагування на політичні та безпекові виклики. Санкційна політика після 2022 року продемонструвала ці розбіжності та перетворилась на один з провідних інструментів зовнішнього впливу ЄС на Білорусь. Водночас характер її динаміки свідчить про трансформацію обмежувальних заходів від засобу ситуативної реакції до елементу довгострокової стратегії у відносинах із Мінськом. Для наочного відображення того, яким чином санкційна динаміка підсилює різницю між інтеграційними моделями, доцільно узагальнити основні політичні «тригери», що запускають застосування інструментів тиску з боку Європейського Союзу, та зіставити їх із логікою інтеграції в межах Євразійського економічного союзу. Таке порівняння дозволяє виявити принципові відмінності у механізмах впливу, характері реакцій на внутрішньополітичні та зовнішньополітичні дії Білорусі, а також у «ціні» поглиблення співпраці з кожним із інтеграційних об'єднань. Узагальнені результати цього порівняльного аналізу подано в табл. 3.5.

Таблиця 3.5 – «Тригери» та інструменти впливу: ЄС і ЄАЕС у відносинах з Білоруссю

Параметр	ЄС	ЄАЕС
Що є ключовим критерієм взаємодії	Демократичні стандарти + безпековий контекст	Участь у спільному ринку та координаційних політиках
Реакція на репресії/порушення прав	Санкції, ізоляція, розширення режиму	Немає інституційного «покарання» за режим
Реакція на гібридні дії/загрози	Розширення санкційної рамки (2025)	Відсутність відповідного механізму
«Ціна» поглиблення співпраці	Реформи як умова	Лояльність/сумісність із правилами союзу (де-факто)
Ризик залежності	Низький у безпековій сфері	Високий через домінування РФ

Джерело: складено авторкою на основі: Council of the European Union (2025a); Eurasian Economic Union (n.d.).

Дані, представлені в табл. 3.5, чітко ілюструють суттєву різницю підходів Європейського Союзу та Євразійського економічного союзу до співпраці з

Республікою Білорусь. Відмінність простежується і в реакціях на процеси різного характеру в державі, зокрема внутрішньополітичні та безпекові. Європейський Союз виокремлює ключовими критеріями співпраці демократичні засади та безпековий вимір. У межах цієї логіки дотримання прав людини, функціонування демократичних інститутів і верховенства права розглядаються не як другорядні умови, а як базові передумови для будь-якого поглиблення відносин.

Порушення цих принципів, зокрема системні репресії проти опозиції та громадянського суспільства, фальсифікація виборів, обмеження свободи слова, а також дії, які інтерпретуються як загроза регіональній безпеці, автоматично активують санкційні механізми ЄС. Першочерговим наслідком виступає скорочення політичної взаємодії, який з часом перетворюється у систему багаторівневої політичної ізоляції. Інституційне закріплення цієї логіки простежується у санкційній динаміці 2025, зокрема введення аспекту протидії гібридним діям. Це додатково свідчить про зростання напруженості у відносинах ЄС та Білорусі. Таким чином, нормативні та безпекові виміри європейської політики щодо Мінська перетворюють санкційний режим на стійку модель взаємодії.

На противагу цьому, у межах Євразійського економічного союзу відсутні інституціоналізовані механізми реагування на внутрішньополітичні репресії, порушення демократичних стандартів або згортання політичних свобод. Взаємодія з Білоруссю визначається передусім її формальною участю у спільному ринку та готовністю дотримуватися узгоджених економічних, митних і регуляторних правил. Політичний режим держави-члена не розглядається як релевантний критерій інтеграції, що істотно відрізняє євразійську модель від європейської. Такий підхід знижує політичну «ціну» поглиблення інтеграції в короткостроковій перспективі, оскільки не вимагає внутрішніх демократичних чи правових реформ. Водночас відсутність формальної умовності фактично замінюється неформальними вимогами політичної лояльності та сумісності із правилами, сформованими домінуючим актором союзу – Російською Федерацією. У результаті ризик залежності для Білорусі в межах євразійської інтеграції істотно зростає,

особливо у зовнішньополітичній та безпековій сферах, де простір для самостійних рішень поступово звужується.

Таким чином, аналіз «тригерів» та інструментів впливу засвідчує, що санкційна політика Європейського Союзу та інтеграційна логіка ЄАЕС не лише відрізняються за формою та інституційним дизайном, а й формують принципово різні моделі зовнішньополітичної поведінки Республіки Білорусь. ЄС діє через нормативно-правові обмеження, санкції та механізми умовності, прагнучи змінити внутрішню політику держави-партнера. Натомість ЄАЕС функціонує через економічну інтеграцію, координацію ринків і неформальний політичний вплив, який не ставить під сумнів характер політичного режиму, але посилює асиметрію між учасниками. У сукупності це пояснює, чому санкційна динаміка після 2020 року одночасно заблокувала європейський напрям зовнішньої політики Білорусі та посилила її східну інтеграцію. Проте таке посилення відбулося ціною зростання структурної залежності, що обмежує можливості для автономного формування зовнішньополітичного курсу.

Проведений порівняльний аналіз європейської та євразійської інтеграційних моделей засвідчує, що вони ґрунтуються на принципово різних логіках залучення держави до інтеграційних процесів і передбачають неоднакові політичні та інституційні наслідки для Республіки Білорусь. Європейський Союз застосовує нормативно-трансформаційний підхід, у межах якого інтеграція розглядається як інструмент довгострокової політичної та інституційної модернізації. Водночас така модель передбачає високу політичну «ціну» у вигляді глибоких внутрішніх реформ і реальної зміни характеру політичного режиму.

Для Білорусі після 2020 року європейська інтеграційна перспектива виявилася фактично заблокованою через глибоку розбіжність між вимогами політичної умовності ЄС і реальним напрямом внутрішньополітичного розвитку держави. Посилення авторитарних тенденцій, системні репресії та участь Білорусі у ширшому російському безпековому просторі в контексті війни в Україні спричинили не лише розширення санкційного режиму, а й інституційне закріплення конфронтаційної моделі взаємодії з ЄС. У цих умовах європейський

напрям перестав бути предметом стратегічного вибору та набув характеру умовно недосяжної альтернативи.

Натомість інтеграція в межах Євразійського економічного союзу характеризується низьким рівнем політичної умовності та орієнтацією на коротко- та середньострокову економічну доцільність. Відсутність вимог щодо демократичних трансформацій зробила євразійську модель доступнішою для білоруського політичного режиму в умовах санкційного тиску та міжнародної ізоляції. Водночас аналіз показує, що така інтеграція супроводжується високим рівнем асиметрії та поступовим зростанням залежності від домінуючого партнера – Російської Федерації, що дедалі більше обмежує зовнішньополітичну автономію Білорусі. Отже, інтеграційний вибір Білорусі після 2020 року був зумовлений не стільки порівняльною привабливістю інтеграційних моделей, скільки сукупністю структурних обмежень, сформованих санкційною динамікою, внутрішньополітичними тенденціями та погіршенням регіонального безпекового середовища. У цьому контексті євразійська інтеграція постає радше як вимушений і адаптаційний варіант зовнішньополітичної поведінки, ніж як стратегічно оптимальний і довгостроково збалансований вибір.

3.3. Прогнозування сценаріїв: на основі моделювання можливих реакцій на посилення санкцій

Перехід Республіки Білорусь до більш «фіксованої» східної орієнтації після 2020 року не означає повної відсутності варіативності у її подальшій зовнішньополітичній поведінці. Хоча стратегічний вектор зовнішньої політики в цілому залишається відносно стабільним і орієнтованим на поглиблення співпраці з Російською Федерацією, конкретні форми, інтенсивність та інструменти взаємодії з міжнародними акторами можуть зазнавати ситуативних корекцій. Такі корекції зумовлюються як змінами у зовнішньому середовищі, так і внутрішніми потребами режиму, насамперед необхідністю зниження економічних і політичних витрат санкційної ізоляції.

За таких умов посилення санкційних обмежень здатне викликати у білоруської влади різну реакцію: від подальшого поглиблення східного курсу до часткової економічної адаптації чи помірного зниження напруженості у відносинах із Заходом. Варто відзначити, що такі реакції мають змогу співіснувати в межах єдиної стратегії зовнішньої політики та утворювати комбіновану поведінкову модель.

На особливості та напрям таких реакцій істотно впливають наступні чинники. Передусім, сама модель санкційного тиску є провідним фактором, зокрема структура її обмежень. До прикладу, секторальні санкції мають суттєвий вплив на провідні галузі економіки та ринок праці, що спричиняють системні економічні ризики. Індивідуальні санкції, своєю чергою, значною мірою підривають міжнародне сприйняття правлячої еліти та зменшують дипломатичні канали співпраці.

По-друге, вирішальним чинником залишається зовнішнє безпекове середовище, насамперед контекст війни Російської Федерації проти України. Цей фактор підвищує стратегічну цінність Білорусі для Москви як військово-логістичного та політичного партнера, водночас істотно зменшуючи можливості Мінська для зовнішньополітичного маневру. В умовах триваючого конфлікту будь-

які спроби зближення з Заходом автоматично розглядаються крізь призму безпекових ризиків і мають обмежений потенціал реалізації.

По-третє, суттєве значення має обсяг і характер компенсаційної підтримки з боку Російської Федерації, що охоплює фінансову допомогу, кредитні ресурси, енергетичні преференції та безпекові гарантії. Саме цей чинник дозволяє білоруському режиму пом'якшувати негативні соціально-економічні наслідки санкцій і підтримувати відносну макроекономічну стабільність. Водночас зростання такої підтримки супроводжується поглибленням асиметричної залежності, що обмежує простір для альтернативних зовнішньополітичних рішень.

По-четверте, на варіативність реакцій впливає наявність так званих «вікон винятків» або ліцензій у межах санкційних режимів, насамперед у практиці Сполучених Штатів. Використання генеральних ліцензій та точкових дозволів створює можливості для обмежених фінансових і торговельних операцій, не змінюючи при цьому загальної санкційної рамки. Такі механізми формують потенціал для вибіркової взаємодії та обережного дипломатичного сигналінгу без перегляду стратегічного курсу.

По-п'яте, окремим чинником, що впливає на варіативність зовнішньополітичної поведінки Білорусі в умовах санкційного тиску, є використання практики обміну політичних в'язнів як інструменту вибіркової дипломатичної взаємодії із західними державами. У сучасних умовах такі обміни поступово виходять за межі суто гуманітарного виміру та набувають виразного політичного змісту, перетворюючись на один із небагатьох дієвих каналів неформальної комунікації між Мінськом і Заходом в умовах звуженого офіційного діалогу.

З одного боку, звільнення окремих осіб або груп ув'язнених може розглядатися білоруською стороною як сигнал про готовність до обмеженої деескалації напруги та демонстрацію певної гнучкості у взаємодії із західними партнерами. У такій логіці подібні кроки іноді використовуються як елемент «точкового розблокування» відносин, що потенційно може створювати передумови для часткового пом'якшення окремих санкційних обмежень, зокрема

у вигляді індивідуальних винятків, гуманітарних коригувань або тимчасового призупинення найбільш чутливих заходів.

Натомість, такі дії не є вагомою підставою для комплексного перегляду санкційної політики Європейським Союзом та Америкою. У цьому аспекті підхід Заходу ґрунтується на ширшій системі умов. Він передбачає, передусім, припинення репресивних дій, звільнення всіх політв'язнів, дотримання базових демократичних норм та прав людини. Отже, вагомі гуманітарні поступки з боку Білорусі сприймаються позитивно міжнародною спільнотою, але їх недостатньо для трансформації санкційного режиму.

У цьому контексті практика обміну політичними в'язнями виконує функцію інструменту обмеженого політичного торгу, який дозволяє обох сторонам досягати часткових і ситуативних результатів без зміни базових позицій. Для білоруської влади це спосіб продемонструвати керованість внутрішньополітичної ситуації та отримати потенційні точкові послаблення або дипломатичні контакти. Для західних держав – можливість досягати конкретних гуманітарних результатів без відмови від загальної стратегії санкційного стримування.

Нарешті, шостим визначальним чинником є внутрішня стійкість білоруського режиму, що охоплює рівень політичного контролю, ефективність репресивного апарату, стан економіки та здатність влади мобілізувати підтримку через ідеологічні й інформаційні інструменти. Високий рівень внутрішньої стійкості зменшує ймовірність політичних поступок у відповідь на зовнішній тиск і сприяє збереженню жорсткої зовнішньополітичної лінії.

Актуальна санкційна рамка свідчить про те, що Європейський Союз не лише зберігає раніше запроваджені обмежувальні заходи, а й поступово розширює критерії санкційного режиму. Зокрема, у грудні 2025 року Рада ЄС офіційно оголосила про розширення сфери санкцій з метою охоплення дій, які кваліфікуються як гібридні загрози проти держав-членів ЄС (Council of the European Union, 2025a). Це вказує на інституціоналізацію довгострокового санкційного підходу та зменшення ймовірності швидкого повернення до

нормалізованих політичних відносин із Мінськом навіть за умов тактичних поступок.

Паралельно санкційна політика США характеризується поєднанням жорсткого тиску – насамперед у відповідь на дії Мінська, пов’язані з підтримкою Російської Федерації у війні проти України, – із використанням більш гнучкого інструментарію. Йдеться про застосування вузьких режимів дозволів, тимчасових винятків або генеральних ліцензій для окремих транзакцій, що дозволяє Вашингтону зберігати контроль над ключовими сферами взаємодії та водночас залишати простір для обмеженого дипломатичного маневру (U.S. Department of the Treasury, 2025; U.S. Department of State, 2024).

За такої конфігурації міжнародного тиску найбільш доцільним аналітичним інструментом виступає сценарне моделювання, яке передбачає побудову кількох правдоподібних траєкторій реакції білоруського режиму на подальше посилення санкцій. Такий підхід дозволяє не лише окреслити можливі напрями розвитку подій, а й зафіксувати умови реалізації кожного сценарію, а також визначити індикатори, за якими можна відстежувати їхню актуалізацію в динаміці.

Щоб систематизувати можливі реакції Білорусі на посилення санкцій з боку Європейського Союзу та Сполучених Штатів, доцільно виокремити базові сценарії за двома ключовими вимірами: рівнем зовнішньої залежності та характером адаптації – економічної, політичної або дипломатичної. Узагальнення таких сценаріїв, що відображають найбільш імовірні траєкторії еволюції зовнішньополітичної поведінки Мінська в умовах тривалого санкційного тиску, подано в табл. 3.6.

Таблиця 3.6 – Сценарії реакції Білорусі на посилення санкцій ЄС/США

Сценарій	Зміст реакції	Умови реалізації	Імовірність
Консолідація східної інтеграції	Поглиблення залежності від РФ; зростання координації з ЄАЕС; мінімізація контактів із Заходом	Подальше розширення санкцій ЄС; відсутність «великої угоди» з США/ЄС; стабільна підтримка РФ	Висока
«Селективна деескалація» із Заходом	Точкові кроки для обмеженого пом’якшення (гуманітарні/консульські/в’язні), без системних реформ	Наявність переговорних каналів із США/ЄС; «вікна» для часткового послаблення	Середня

Економічна адаптація без політичної лібералізації	Переналаштування експорту/логістики; пошук третіх ринків; санкційне «обхідне» пристосування	Жорсткі секторальні обмеження + можливість переорієнтації потоків; стабільність фінансів	Середня
Сценарій кризового зламу	Комбінація санкцій, внутрішніх шоків і дефіциту підтримки РФ → дестабілізація та зростання зовнішнього контролю	Різне погіршення економіки/фінансів; скорочення допомоги РФ; внутрішня ескалація	Низька–середня

Джерело: складено авторкою на основі: Council of the European Union (2025a); U.S. Department of the Treasury (2024, 2025); U.S. Department of State (2024); Reuters (2025).

Отже, найбільш імовірним у коротко- та середньостроковій перспективі залишається сценарій консолідації східної інтеграції, оскільки він безпосередньо узгоджується з домінуючим зовнішньополітичним трендом Білорусі після 2020 року та з логікою «санкційної ізоляції», яку Європейський Союз послідовно інституціоналізує. Розширення критеріїв санкційного режиму, зокрема включення дій, що кваліфікуються як гібридні загрози, свідчить про перехід ЄС до довгострокової моделі стримування, яка не передбачає швидкого повернення до діалогу без суттєвих політичних змін з боку Мінська (Council of the European Union, 2025a). За таких умов посилення інтеграційних процесів з Росією та євразійськими об'єднаннями виступає скоріше структурною реакцією на скорочення альтернатив, а не політичним рішенням.

Разом із тим аналітична актуальність сценарію точкової нормалізації білорусько-американських відносин спричинена появою окремих сигналів часткового «вікна переговорів» з боку Сполучених Штатів. Передусім мова йде про публічні обговорення можливого відновлення мінімального діалогу та ознаки готовності до взаємовигідних рішень. Такий сценарій не означає перегляду стратегічного зовнішньополітичного вектору Білорусі, однак може впливати на темпи та масштаби санкційної ескалації, а також відкривати вузькі канали функціональної взаємодії, насамперед у технічних, гуманітарних або консульських питаннях (Reuters, 2025).

У цьому сенсі майбутня реакція офіційного Мінська не обов'язково матиме «бінарний» характер у координатах Схід–Захід. Натомість більш імовірною

виглядає комбінована модель поведінки, яка передбачає збереження стратегічного союзу та безпекової координації з Російською Федерацією при одночасних спробах отримати обмежені практичні вигоди від точкових домовленостей із США. Така модель дозволяє мінімізувати санкційні витрати без здійснення політичних поступок, які могли б поставити під загрозу внутрішню стабільність режиму.

Санкційна ескалація при цьому може відбуватися за різними напрямками та з використанням відмінних інструментів, що по-різному впливають на поведінку білоруської сторони. Для Європейського Союзу ключове значення мають персональні та режимні обмеження, а також поступове розширення підстав для включення фізичних і юридичних осіб до санкційних списків. Особливо важливим є включення до санкційної логіки так званих гібридних дій, що розширює можливості для застосування обмежувальних заходів навіть за відсутності формальної ескалації з боку Мінська (Council of the European Union, 2025a; Council of the European Union, n.d.).

Для Сполучених Штатів характерною є санкційна логіка, зосереджена на прив'язці білоруських суб'єктів до підтримки російських військових і логістичних ланцюгів у контексті війни проти України. Такий підхід реалізується через рішення Міністерства фінансів США та відповідні санкційні режими, що дозволяють таргетувати окремі сектори, підприємства й фінансові операції (U.S. Department of the Treasury, 2024). Водночас американська практика передбачає застосування точкових дозволів, зокрема генеральних ліцензій для окремих операцій, що свідчить про інструментальну гнучкість санкційного режиму (U.S. Department of the Treasury, 2025).

З урахуванням багатовимірності санкційного впливу доцільно зіставити типи можливого посилення санкцій із найбільш імовірними реакціями офіційного Мінська. Різні санкційні «пакети» активують відмінні механізми адаптації – від риторичної ескалації та поглиблення східної інтеграції до селективної деескалації або економічного пристосування. Узагальнення цих реакцій залежно від характеру зовнішнього тиску подано в табл. 3.7.

Таблиця 3.7 – Тип посилення санкцій і найбільш імовірні реакції Білорусі

Тип посилення санкцій	Приклад/логіка (ЄС/США)	Найімовірніша реакція Мінська
Розширення критеріїв внесення до списків (зокрема гібридні дії)	ЄС розширює санкційний режим на гібридні активності (2025)	Поглиблення антизахідної риторики + посилення координації з РФ
Посилення «військово-логістичних» обмежень	США таргетують підтримку військових поставок/транзиту на користь РФ	Переорієнтація ланцюгів постачання + пошук обхідних маршрутів
Фінансові/транзакційні обмеження	Обмеження доступу до фінансів і платежів	Перехід на альтернативні платіжні канали; залежність від РФ/третіх країн
Точкові винятки/ліцензії	США видають генеральні ліцензії для окремих транзакцій	Спроби «селективної деескалації» без політичних реформ

Джерело: складено авторкою на основі: Council of the European Union (2025a); U.S. Department of the Treasury (2024, 2025); U.S. Department of State (2024)

Зазначена специфіка американського санкційного підходу має важливі наслідки для прогнозування поведінки Республіки Білорусь. Поєднання жорсткого таргетованого тиску з можливістю надання обмежених винятків формує для Мінська не суто конфронтаційне, а умовно варіативне середовище реагування. З одного боку, прив'язка санкцій до підтримки російської військової машини істотно звужує простір для маневру у сфері безпеки та логістики, підвищуючи вартість подальшої військово-стратегічної координації з Російською Федерацією. З іншого боку, наявність генеральних ліцензій і точкових дозволів створює стимули для тактичної адаптації та пошуку прагматичних форматів взаємодії без зміни стратегічного зовнішньополітичного курсу.

У результаті американська санкційна політика не лише посилює тиск на білоруський режим, а й фактично задає рамки «селективної деескалації», у межах яких Мінськ може намагатися мінімізувати економічні втрати, не вдаючись до внутрішньополітичних поступок. Таким чином, аналіз відмінностей у санкційних підходах Європейського Союзу та Сполучених Штатів свідчить, що подальша реакція Білорусі на зовнішній тиск не є одновимірною та не зводиться до автоматичного відтворення вже сформованого східного вектора. Різна структура санкцій, ступінь їх гнучкості та наявність інструментів точкової адаптації створюють кілька потенційних траєкторій поведінки режиму, кожна з яких має

відмінні наслідки для зовнішньополітичної автономії та міжнародного позиціонування держави.

З огляду на це доцільно перейти від описової презентації сценаріїв до порівняльного аналізу їхньої перспективи реалізації та безпосереднього впливу на зовнішньополітичну політику. Узагальнену матрицю «ймовірність × вплив» подано в таблиці 3.8.

Таблиця 3.8 - Матриця «ймовірність × вплив» сценаріїв реакції Білорусі на посилення санкцій

Сценарій	Ймовірність реалізації	Потенційний вплив на зовнішньополітичний вектор	Загальна стратегічна значущість
Консолідація східної інтеграції	Висока	Високий: інституційне закріплення залежності від РФ	Критично висока
Селективна деескалація із Заходом	Середня	Низько–середній: тактичні корекції без зміни вектора	Середня
Економічна адаптація без лібералізації	Середня	Середній: зменшення санкційних втрат без політичних змін	Середня
Системна кризова трансформація	Низька–середня	Дуже високий: потенційна зміна конфігурації зовнішньої політики	Висока, але умовна

Джерело: складено авторкою на основі сценарного аналізу та узагальнення матеріалів Council of the European Union (2025); U.S. Department of the Treasury (2024, 2025); U.S. Department of State (2024).

Матриця «ймовірність × вплив» наочно демонструє, що найбільшу стратегічну значущість для Республіки Білорусь має сценарій консолідації східної інтеграції, який поєднує високу ймовірність реалізації з масштабним і довгостроковим впливом на зовнішньополітичний вектор держави. Саме цей сценарій відображає продовження тенденцій, що сформувалися після 2020 року, та здатен інституційно закріпити вже наявну асиметричну залежність Білорусі від Російської Федерації. У практичному вимірі це означає подальше звуження простору для автономних зовнішньополітичних рішень і зменшення можливостей для самостійного визначення стратегічних пріоритетів у міжнародних відносинах у довгостроковій перспективі.

Сценарії селективної деескалації та економічної адаптації мають середній рівень ймовірності та обмежений вплив на загальний зовнішньополітичний курс. Це зумовлено тим, що вони не передбачають перегляду базової стратегічної орієнтації Білорусі, а радше спрямовані на тактичне зниження витрат, пов'язаних із санкційним тиском. Такі сценарії можуть реалізовуватися паралельно з поглибленням східної інтеграції та співіснувати з нею, не змінюючи її сутнісних характеристик. Їхня функція полягає переважно у пом'якшенні економічних і фінансових наслідків санкцій, а не у формуванні альтернативного зовнішньополітичного курсу.

Натомість сценарій системної кризової трансформації, хоча й характеризується нижчою ймовірністю реалізації, має максимально високий потенційний вплив. У разі його реалізації він може призвести до перегляду всієї моделі зовнішньополітичної поведінки Білорусі, включно зі зміною характеру її відносин як із Заходом, так і зі Сходом. Водночас аналіз показує, що реалізація цього сценарію можлива лише за поєднання жорсткого та тривалого санкційного тиску з масштабними внутрішніми або зовнішніми шоками, такими як серйозна економічна криза, суттєва дестабілізація безпекового середовища або різка зміна умов підтримки з боку Російської Федерації.

Узагальнюючи, застосування матриці «ймовірність × вплив» підтверджує висновок про те, що санкційна динаміка після 2020 року радше закріплює домінуючий східний вектор зовнішньої політики Білорусі, ніж створює реальні умови для альтернативного зовнішньополітичного вибору. Водночас використання цього інструменту дозволяє виокремити сценарії з потенційно високим трансформаційним ефектом, що є важливим як для подальших наукових досліджень, так і для практичного прогнозування зовнішньополітичного розвитку держави.

Проведене сценарне прогнозування також засвідчує, що подальше посилення санкційного тиску з боку Європейського Союзу та Сполучених Штатів навряд чи призведе до радикальної зміни зовнішньополітичного вектору Республіки Білорусь у коротко- та середньостроковій перспективі. Санкції в даному випадку

виступають не стільки каталізатором переорієнтації на Захід, скільки чинником, що закріплює вже сформовану східну орієнтацію та звужує можливості для повернення до багатовекторної зовнішньої політики. Найбільш імовірним сценарієм залишається консолідація східної інтеграції, яка поєднує високу ймовірність реалізації з суттєвим впливом на зовнішньополітичну автономію Білорусі.

Поглиблення санкційної ізоляції з боку Європейського Союзу, а також прив'язка американських санкцій до підтримки Російської Федерації у війні проти України стимулюють Мінськ до подальшого зближення з Москвою як основним джерелом економічної, фінансової та безпекової підтримки.

Водночас результати свідчать про існування інших ймовірних моделей поведінки. Передусім мова йде про сценарій пом'якшення напруженості у відносинах з Америкою. Такий варіант розвитку можливий у формі окремих домовленостей, застосування виключень у санкційному режимі чи вибірковій системі ліцензування. Однак така модель не передбачає перегляду стратегічного курсу держави та має переважно тактичний характер. Подібні механізми дозволяють частково зменшувати економічні втрати від санкцій без здійснення внутрішньополітичних поступок чи інституційних реформ.

Отже, сценарний аналіз у цілому свідчить, що санкційна політика після 2020 року формує для Білорусі середовище обмеженого вибору, у межах якого домінує логіка адаптації та закріплення залежності, а не стратегічної переорієнтації. Це підтверджує загальний висновок дослідження про те, що санкції стали структурним чинником трансформації зовнішньополітичного вектору Білорусі, визначаючи не лише поточну поведінку держави, а й рамки її подальшого зовнішньополітичного розвитку.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження встановлено, що аналіз впливу санкцій на зовнішньополітичну поведінку Республіки Білорусь потребує поєднання теоретичних підходів, які враховують як логіку балансування малих держав у міжнародній системі, так і механізми асиметричної взаємозалежності, характерні для відносин у межах авторитарних політичних режимів. Визначено, що до 2020 року зовнішня політика Білорусі могла інтерпретуватися в межах концепції багатовекторності, яка передбачала маневрування між Заходом і Сходом із використанням економічних, політичних та енергетичних ресурсів обох напрямів. Водночас після різкого посилення санкційного тиску пояснювальний потенціал класичних моделей балансування суттєво знизився, тоді як підходи, що акцентують увагу на інтеграції через залежність та обміні економічних ресурсів на політичну лояльність, виявилися більш релевантними для аналізу білоруського кейсу в нових структурних умовах.

Класифікація етапів санкційного режиму щодо Республіки Білорусь дозволила встановити його послідовний і кумулятивний характер. На початковому етапі, у 2000-х роках, санкції мали здебільшого персональний і символічний характер та слугували політичним сигналом світовій спільноті. Поступове розширення обмежень спостерігалось у 2011–2012 роках, однак саме після 2020 року санкційний режим суттєво трансформувався. Визначено, що фальсифікація президентських виборів 2020 року та масові репресії, що послідували за нею, ознаменували новий етап санкційної політики. Санкційний режим набув комплексного характеру та охопив основні сектори держави. Участь Білорусі в підтримці російської агресії проти України стала додатковим чинником ескалації санкцій, а також сприяла закріпленню їх довгострокового та інституційно стабільного характеру.

Виявлено, що санкційний тиск вплинув на зовнішньополітичний курс Білорусі через поєднання економічних, політичних і геополітичних факторів. Економічні санкції призвели до різкого скорочення торгівлі з Європейським

Союзом, втрати доступу до західної інфраструктури та зростання транзакційних витрат, що істотно звузило можливості економічної диверсифікації та адаптації. Політичні, або режимні, санкції підірвали міжнародну легітимність білоруської влади, обмежили її участь у багатосторонніх форматах співпраці та сприяли переходу від обмеженого діалогу з ЄС до фактичної політичної ізоляції. Геополітичний чинник, пов'язаний із війною в Україні, остаточно закріпив сприйняття Білорусі як держави, інтегрованої в російський безпековий простір, що ще більше зменшило можливості для самостійного зовнішньополітичного маневру.

Результати порівняльний аналізу європейської та східної інтеграційних моделей демонструють їх глибинну відмінність інституційної системи та політичних наслідків. Визначено, що європейська модель ґрунтується на моделі політичної умовності, у якій демократичні стандарти та верховенство права є обов'язковими умовами посилення співпраці. Події 2020 року фактично унеможливили її реалізацію через розбіжність між вимогами ЄС і дійсним внутрішньополітичним курсом держави. Натомість інтеграція в межах Євразійського економічного союзу та «Союзної держави» не висуває подібних політичних вимог, однак супроводжується зростанням асиметричної залежності від Російської Федерації, що поступово обмежує зовнішньополітичну автономію Білорусі та її здатність до самостійного стратегічного вибору.

З'ясування східної інтеграції дозволив довести, що її поглиблення після 2020 року не є виключно результатом добровільного стратегічного вибору білоруського керівництва. Значною мірою воно виступає реакцією на санкційний тиск і втрату альтернативних зовнішньоекономічних та політичних ресурсів. Установлено, що ключовим механізмом цієї інтеграції стала модель обміну економічних винагород на політичні поступки, у межах якої російська фінансова, енергетична та безпекова підтримка перетворилася на необхідну умову стабільності білоруського режиму. У відповідь Білорусь надала Росії політичні, інституційні та безпекові поступки, що ще більше посилює асиметричний характер двосторонніх відносин.

Сценарне моделювання подальшої трансформації зовнішньополітичного курсу Білорусі засвідчило, що у коротко- та середньостроковій перспективі

найбільш імовірним є сценарій подальшої консолідації східного вектора. Хоча можливі окремі елементи селективної деескалації або економічної адаптації, вони мають обмежений, тактичний характер і не призводять до перегляду стратегічних орієнтирів держави. Радикальна зміна зовнішньополітичного курсу можлива лише за умови поєднання санкційного тиску з масштабними внутрішніми або зовнішніми трансформаціями, що на сучасному етапі розвитку міжнародних відносин залишається малоімовірним.

Отже, санкції як чинник зовнішньополітичних змін у Республіці Білорусь доцільно характеризувати як вирішальний, але опосередкований механізм впливу. Вони не спричинили негайної зміни політичного режиму, проте істотно переконфігурували простір зовнішньополітичних можливостей, сприяли відмові від багатовекторності та закріпленню моделі асиметричної залежності від Російської Федерації. У такому вигляді санкції стали структурним чинником, що визначає рамки зовнішньополітичного розвитку Білорусі у період після 2020 року та формує обмежене поле її подальших зовнішньополітичних рішень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ambrosio, T. (2017). *Authoritarian backlash: Russian resistance to democratization in the former Soviet Union*. Routledge.
2. Aslund, A., & Hagemejer, J. (2021). *EU sanctions on Belarus as an effective policy tool*. CASE – Center for Social and Economic Research. <https://case-research.eu/publications/eu-sanctions-on-belarus-as-an-effective-policy-tool-2>
3. Astapenia, R. (2015, January 7). *Belarus and the Eurasian Economic Union: The view from Minsk*. European Council on Foreign Relations (ECFR). https://ecfr.eu/article/commentary_belarus_and_the_eurasian_economic_union_the_view_from_minsk/
4. Balmaceda, M. (2021). *Belarus' energy vulnerability and political maneuvers*. Cambridge University Press.
5. *Belarus Sanctions | Office of Foreign Assets Control*. ((n.d.). Office of Foreign Assets Control | U.S. Department of the Treasury. <https://ofac.treasury.gov/sanctions-programs-and-country-information/belarus-sanctions>
6. Borin, A., Di Stefano, E., & Mancini, M. (2025). On the effectiveness of sanctions on Russia: New data and evidence. *CEPR VoxEU Column*. <https://cepr.org/voxeu/columns/effectiveness-sanctions-russia-new-data-and-new-evidence>
7. Center for Social and Economic Research (CASE). (2021). *EU sanctions on Belarus as an effective policy tool?* Warsaw. Retrieved from <https://case-research.eu/en/eu-sanctions-on-belarus-as-an-effective-policy-tool-84818>
8. Collier, D. (2011). *Understanding process tracing*. Political Science Methodology. Oxford University Press.
9. Council of the European Union. (2025). *Belarus: Council broadens scope of sanctions regime to cover hybrid activities against EU member states*. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2025/12/15/belarus-council->

broadens-scope-of-sanctions-regime-to-cover-hybrid-activities-against-eu-member-states/

10. Council of the European Union. (n.d.). *Timeline – EU sanctions against Belarus*. <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions-against-belarus/timeline-eu-sanctions-against-belarus/>
11. Delcour, L. (2019). *The EU and Eastern Partnership countries: Norms, reforms and integration*.
12. Delcour, L., & Wolczuk, K. (2013). *Approximation of the national legislation of Eastern Partnership countries with EU legislation in the economic field*. Publications Office of the EU. <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/9f7f8320-7b02-4568-a50d-d90c239b385f>
13. Delcour, L., & Wolczuk, K. (2022). *Reassessing Eastern Partnership policy tools*.
14. Dragneva, R., & Wolczuk, K. (2012). *Russia, the Eurasian Customs Union and the EU: Cooperation, stagnation or rivalry?* (Chatham House Briefing Paper). Royal Institute of International Affairs. https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/Russia%20and%20Eurasia/0812bp_dragnevawolczuk.pdf
15. Dragneva, R., & Wolczuk, K. (2020). *The Eurasian Economic Union: Deals, rules and the exercise of power*. Chatham House.
16. Eurasian Economic Union. (n.d.). *Eurasian Economic Union (official website)*. <https://www.eaeunion.org/?lang=en>
17. European Commission. (2022a). *EU restrictive measures in response to the situation in Belarus*. Brussels.
18. European Commission. (2022b). *Restrictive measures concerning Belarus following Russia's military aggression against Ukraine*. Brussels. <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/restrictive-measures-in-view-of-the-situation-in-belarus-and-its-involvement-in-the-russian-aggression-against-ukraine.html>
19. European External Action Service. (2025). *Eastern Partnership*. https://www.eeas.europa.eu/eeas/eastern-partnership_en

20. Fairclough, N. (2010). *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. (2nd ed.). Routledge. <https://www.routledge.com/Critical-Discourse-Analysis-The-Critical-Study-of-Language/Fairclough/p/book/9781405858229>
21. Fierke, K. M. (2015). *Critical approaches to international security* (2nd ed). Polity Press. Retrieved from <https://dokumen.pub/critical-approaches-to-international-security-2nbsped-9781509501670-9780745670539.html>
22. Foreign, Commonwealth & Development Office. (2020b, 15 січня). *Republic of Belarus sanctions: statutory guidance*. GOV.UK. <https://www.gov.uk/government/publications/republic-of-belarus-sanctions-guidance/the-republic-of-belarus-sanctions-guidance>
23. Freedom House. (2023). *Nations in transit 2023: Belarus* <https://freedomhouse.org/country/belarus/nations-transit/2023>
24. Freedom House. (2024). *Freedom in the world 2024: Belarus*. <https://freedomhouse.org/country/belarus/freedom-world/2024>
25. Gnedina, E. (2015). 'Multi-vector' foreign policies in Europe: Balancing, bandwagoning or bargaining? *Europe-Asia Studies*, 67(7), 1007–1029.
26. Government of Canada. (2021). *Regulations amending the special economic measures (Belarus) regulations*. Ottawa.
27. *Issuance of Belarus General License | Office of Foreign Assets Control*. (n.d.). Office of Foreign Assets Control | U.S. Department of the Treasury. <https://ofac.treasury.gov/recent-actions/20251215>
28. Korhonen, I. (2019). *Sanctions and counter-sanctions: What are their economic effects in Russia and elsewhere?* Economics and Finance Research | IDEAS/RePEc. <https://ideas.repec.org/a/nea/journal/y2019i43p184-190.html>
29. Kuik, C.-C. (2021). Getting hedging right: A small-state perspective. *China International Strategy Review*, 3(2), 155–173.
30. Kulikowska-Kulesza, J. E. & Ziemblick, M.H. (2024) *View of Characteristics of the European Union's Relations with Belarus*. (n.d.). Eastern European Journal of Transnational Relations. <https://eejtr.uwb.edu.pl/article/view/951/787>

31. Libman, A., & Vinokurov, E. (2018). *Holding-together regionalism: Twenty years of post-Soviet integration*. Munich Personal RePEc Archive. https://mpra.ub.uni-muenchen.de/61646/1/MPRA_paper_61646.pdf
32. Libman, A., & Vinokurov, E. (2022). *Eurasian integration: Dynamics and constraints*.
33. Libman, A., & Vinokurov, E. (2022). *Post-Soviet integration: Theory and practice*. Palgrave Macmillan.
34. Matsukevich, P. (2022). *The degradation of Belarusian foreign policy*. Friedrich-Ebert-Stiftung. <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/belarus/19866.pdf>
35. Matsukevich, P., & Astapenia, R. (2022). *The degradation of Belarusian foreign policy: A proposed course correction*. Friedrich-Ebert-Stiftung (FES). <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/belarus/19866.pdf>
36. Mearsheimer, J. (2001). *The tragedy of great power politics*. W. W. Norton & Company. <https://wnnorton.com/books/9780393349276>
37. Meissner, K. (2024a). *EU sanctions decision-making dynamics*. Brussels.
38. Meissner, K. (2024b). Lobbying sanctions: Data from the European Union. *Foreign Policy Analysis*, 20(1). <https://academic.oup.com/fpa/article/20/1/orad029/7339815>
39. Nephew, R. (2017). *The art of sanctions: A view from the field*. Columbia University Press.
40. Ośrodek Studiów Wschodnich (OSW). (2021, June 25). *Painful EU sectoral sanctions against Belarus*. OSW Commentary. <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2021-06-25/painful-eu-sectoral-sanctions-against-belarus>
41. Pinsent Masons. (2022, July 18). *Belarus sanctions: A guide for UK businesses*. Out-Law. <https://www.pinsentmasons.com/out-law/guides/belarus-sanctions-guide-uk-businesses>
42. Portela, C. (2025a). EU sanctions decision-making in times of war. *European Foreign Affairs Review*.

<https://kluwerlawonline.com/journalarticle/European+Foreign+Affairs+Review/30.1/EE RR2025003>

43. Pugacewicz, T. (2025a). *Belarus's strategic dependence under sanctions*. Warsaw.

44. Pugacewicz, T. (2025b). *The consolidation of strategic dependence: Belarus's policy towards the Russo-Ukrainian War in 2022–2025*. Warsaw. https://www.academia.edu/123456789/Consolidation_of_Strategic_Dependence_Belarus

45. Reuters. (2025a). *Belarus prepares 'big deal' with US but not at Russia's expense, Lukashenko says*. <https://www.reuters.com/world/europe/belarus-prepares-big-deal-with-us-not-russias-expense-lukashenko-says-2025-12-18/>

46. Reuters. (2025b). *EU expands sanctions against Belarus over political oppression*. <https://www.reuters.com/world/europe/eu-expands-sanctions-against-belarus-over-political-oppression-2025-03-27/>

47. Sabatini, C., & Isard L. (2025). *Understanding and improving sanctions today: Why and how many sanctions fail, and what to do about it* (Research Paper). Royal Institute of International Affairs. <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/2025-07/2025-07-14-understanding-improving-sanctions-sabatini-and-isard.pdf>

48. Simola, H. (2023). *What the literature says about the effects of sanctions on Russia* (BOFIT Policy Brief № 8/2023). Bank of Finland Institute for Emerging Economies. (BOFIT). <https://ideas.repec.org/p/zbw/bofitb/82023.html>

49. Słowikowski, M. (2022). Russia – full-spectrum revisionist? What the Kremlin's exploitation of the Belarusian political crisis teaches us about the nature of Russia's confrontation with the West. *Sprawy Międzynarodowe*, 75(2), 147–170. Retrieved from <https://czasopisma.isppan.waw.pl/sm/article/download/2153/1654/4656>

50. Słowikowski, M. (2024). *Belarusian identity and political discourse*. Kraków.

51. Stockholm Centre for Eastern European Studies (SCEEUS). (2022). *EU sanctions against Belarus in 2020–2022: Time for a reappraisal?* Stockholm.

<https://sceeus.se/en/publications/eu-sanctions-against-belarus-in-2020-2022-time-for-a-reappraisal/>

52. Studzińska, D. (2024). The (in)effectiveness of sanctions: An attempt at evaluating the sanctions against Russia. *Journal of Geography, Politics and Society*, 14(1), 14–21. <https://czasopisma.bg.ug.edu.pl/index.php/JGPS/article/view/10713>

53. Tyushka, A., & Schumacher, T. (Eds.). (2021). *The European Union and its Eastern neighbourhood*. Routledge. <https://www.taylorfrancis.com/books/edit/10.4324/9781003083634/the-european-union-and-its-eastern-neighbourhood-andriy-tyushka-tobias-schumacher>

54. U.S. Department of State. (2024). *Belarus sanctions*. <https://2021-2025.state.gov/belarus-sanctions/>

55. U.S. Department of State. (2024). *Joint statement on Belarus*. <https://2021-2025.state.gov/joint-statement-on-belarus-2/>

56. U.S. Department of the Treasury. (2024) *Treasury Tightens Sanctions on Belarus's Military Support to Russia and Lukashenka Regime*. <https://home.treasury.gov/news/press-releases/jy2533>

57. U.S. Department of the Treasury. (n.d.). *Front page*. <https://home.treasury.gov/system/files/136/Treasury-2021-sanctions-review.pdf>

58. U.S. Department of the Treasury.(2023) *U.S. Expands Sanctions on the Belarusian Regime, Marking the Three-Year Anniversary of the Fraudulent August 2020 Presidential Election*. (<https://home.treasury.gov/news/press-releases/jy1682>

59. UK Statutory Instruments. (2019). *The Republic of Belarus (Sanctions) (EU Exit) Regulations 2019* (Revised 2025). London. <https://www.legislation.gov.uk/ukxi/2019/600/contents>

60. Van der Togt, T. (2017). *The Belarus factor in European security*. Clingendael Institute. https://www.clingendael.org/sites/default/files/pdfs/Report_The_Belarus_factor.pdf

61. Vienna Institute for International Economic Studies (wiiw). (2021, June 28). *New EU sanctions against Belarus: What will be their economic effect?* wiiw Policy Note.

<https://wiiw.ac.at/new-eu-sanctions-against-belarus-what-will-be-their-economic-effect-n-513.html>

62. Waltz, K. (1979). *Theory of international politics*. Addison-Wesley.
<https://archive.org/details/theoryofinternat00walt>

63. Wendt, A. (1999). *Social theory of international politics*. Cambridge University Press. <https://www.cambridge.org/core/books/social-theory-of-international-politics/0346E6FDC74FECEF6D2CDD7EFB003CF2>

64. Wodak, R. (2021). *The politics of fear: Discourse and right-wing populism*. Sage.

65. World Bank. (2023). *Belarus – economic update 2023*. Washington, D.C.
<https://documents1.worldbank.org/curated/en/099736004042431178/pdf/IDU1d388aa1a1a63d149c01a0881e19f6167ab2c.pdf>

АНОТАЦІЯ

Кваліфікаційної роботи

Тема: Санкції як чинник зміни зовнішньополітичного вектору Білорусі

Здобувачка: Грищенко Марина Едуардівна

Рік навчання: 4-ий рік навчання

Факультет: соціальних наук і соціальних технологій

Науковий керівник: кандидат історичних наук, старший викладач кафедри міжнародних відносин, Чорногор Ярослав Олексійович

Рецензент: _____

(вчений ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

Захищена “ ____ ” _____ 2026 р.

Короткий зміст роботи:

Метою кваліфікаційної роботи є з’ясування впливу санкції на трансформувannya зовнішньополітичного курсу Білорусі – від потенційної західної асоціативності до посиленої східної інтеграції – після 2020 року. У роботі застосовано критичний дискурс-аналіз офіційних матеріалів, здійснено порівняння інтеграційних моделей, а саме східної та європейської, а також проведено структурний аналіз санкційних заходів.

Результати дослідження окреслюють чітку еволюцію білоруської зовнішньої політики від багатовекторної до посиленої східної. Встановлено, що посилення санкційної політики після 2020 року, яка стала реакцією на авторитарний характер режиму, стало ключовим чинником консолідації східного вектора. Зокрема виявлено, що санкційний тиск став системоутворюючим чинником, що запустив ланцюгову реакцію трансформацій: політичних, геополітичних та економічних. На тлі окресленої тенденції порівняльний аналіз європейської та східної інтеграційних моделей визначив європейську як недосяжну для Білорусі, що перетворило східну модель на фактично майже єдину доступну модель. Робота також окреслює можливі майбутні сценарії з урахуванням санкційної динаміки подальшої трансформації зовнішньополітичного курсу Білорусі та визначає поглиблення східної інтеграції як найбільш ймовірного, що супроводжуватиметься

одночасними спробами отримати обмежені практичні вигоди від домовленостей із США.

Ключові слова: *санкційна політика, зовнішньополітичний вектор, трансформація зовнішньої політики, східна інтеграція, багатовекторність, західна асоціація, європейська інтеграційна модель, євразійська інтеграційна модель, сценарне моделювання, чинники зовнішньополітичної трансформації, російсько-українська війна, асиметрична взаємозалежність*

Short summary:

The purpose of the qualification work is to clarify the impact of sanctions on the transformation of Belarus' foreign policy course - from potential Western associativity to enhanced Eastern integration - after 2020. The research uses critical discourse analysis of official materials, compares integration models, namely Eastern and European, and conducts a structural analysis of sanctions measures.

The results of the study outline a clear evolution of Belarusian foreign policy from multi-vector to enhanced Eastern. It is established that the strengthening of the sanctions policy after 2020, which became a reaction to the authoritarian nature of the regime, became a key factor in the consolidation of the Eastern vector. In particular, it was found that sanctions pressure became a system-forming factor that launched a chain reaction of transformations: political, geopolitical and economic. Against the background of the outlined trend, a comparative analysis of the European and Eastern integration models identified the European as unattainable for Belarus, which turned the Eastern model into practically the only available model. The work also outlines possible future scenarios, taking into account the sanctions dynamics of the further transformation of Belarus' foreign policy, and identifies the deepening of Eastern integration as the most likely, which will be accompanied by simultaneous attempts to obtain limited practical benefits from agreements with the United States.

Keywords: *sanctions policy, foreign policy vector, foreign policy transformation, Eastern integration, multi-vector, Western association, European integration model, Eurasian integration model, scenario modeling, factors of foreign policy transformation, Russian-Ukrainian war, asymmetric interdependence*